

Aleksandra Jovandić, Đorđe Dujković, Marko Lončar

DA LI JE DEJTON POLOŽIO ISPIT?

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Sarajevo
2020

Aleksandra Jovandić, Đorđe Dujković, Marko Lončar

DA LI JE DEJTON POLOŽIO ISPIT?

Sarajevo, 2020. godine

Naziv publikacije: Da li je Dejton položio ispit?

Izdavač: Friedrich-Ebert-Stiftung

Autori: Aleksandra Jovandić, Đorđe Dujković, Marko Lončar

Za izdavača: Peter Hurrelbrink

Recenzenti: Vlade Simović i Đorđe Vuković

DTP: Aleksandar Aničić

Štampa: Amosgraf Sarajevo

Tiraž: 200 primjeraka

Ova publikacija je štampana na papiru koji omogućava održivost šumske privrede.

Stavovi iznešeni u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Friedrich-Ebert-Stiftung (ili organizacije za koju autor radi).

Korišćenje izdanja i medija Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) nije dopušteno bez pismene saglasnosti od strane FES-a.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka

Bosne i Hercegovine, Sarajevo

32.019.5-057.87:323.1(497.6)

341.382:32.019-057.87(497.6)

JOVANDIĆ, Aleksandra

Da li je Dejton položio ispit? : (istraživanje stavova studenata povodom 25 godina mira u BiH i njene budućnosti) / Aleksandra Jovandić, Đorđe Dujković, Marko Lončar. - Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2020. - 69 str. : graf. prikazi ; 30 cm

O autorima: str. 69.

ISBN 978-9926-482-08-4

1. Dujković, Đorđe 2. Lončar, Marko

COBISS.BH-ID 41082886

Aleksandra Jovandić, Đorđe Dujković, Marko Lončar

DA LI JE DEJTON POLOŽIO ISPIT?

(Istraživanje stavova studenata povodom 25 godina mira u BiH i
njene budućnosti)

Sarajevo, 2020. godine

Sadržaj

Budućnost pogleda unazad	5
I PROFILNA SLIKA AKADEMSKE OMLADINE	9
1.1. Internet generacija	12
1.2. Povjerenje ili pokornost	16
1.3. Kakva je sloboda vrijednost	21
II ŠTA NAM ZNAČI DEJTON	27
2.1. Ravnoteža ili kamen spoticanja	27
2.2. Čitanje Sporazuma	31
2.3. Ima li boljeg rješenja	34
2.4. Neispunjena očekivanja	38
2.5. Praznik nije problem	43
2.6. Zajednički simboli	46
2.7. Čuvari Dejtona	49
2.8. Ko krši dogovore	52
2.9. Možemo li do Evrope	55
2.10. Spisak naših briga	62
Zaključak: Preskupa školarina	65
O autorima	69

Budućnost pogleda unazad

Četvrt vijeka u životu čovjeka - pojedinca dovoljno je dug period da se ostvari kao samostalna i odgovorna ličnost; da prohoda i progovori, uspješno završi školu i fakultet, zaposli se i zasnuje porodicu; da stekne moralno vaspitanje, pouzdane kriterijume, razvije kritičku svijest, ustanovi dugoročne planove za budućnost, a po prilici i da se povremeno osvrne unazad, razmotri učinjeno i preispita proživljeno. Četvrt vijeka u životu jednog društva kao kolektivne ličnosti, uprkos drugačijim istorijskim inercijama, posebnoj socijalnoj dinamici, izazovima tranzicije, globalnih procesa i lokalnih preobražaja, vremenskoj distanci za oblikovanje politike i kulture sjećanja, takođe predstavlja dovoljan period da bi se mogla podvući crta, intenzivirao dijalog društva sa samim sobom u istorijskoj perspektivi, kulturno-političkoj vertikali, u samorazumijevanju kao preduslovu razvoja u budućnosti.

Obilježavanje četvrt vijeka Dejtonskog mirovnog sporazuma prevashodno nalaže takve zadatke pred svakog građanina Bosne i Hercegovine, kao odgovornog pojedinca i pripadnika zajednice koja za 25 godina nije mnogo odmakla od početka. Zašto izgleda kao da u BiH vrijeme stoji? U čemu je problem? Da li je Dejtonski sporazum uzrok zamrznutog konflikta, generator stalnih kriza, kočnica pomirenja i napretka ili je, pak, posljedica međusobno isključujućih političkih volja, preživljenih nacionalnih i vjerskih identiteta, viševjekovnih antagonizama, prirode međuetničkih odnosa i dominantnih obilježja političke kulture njenog stanovništva? Da li je BiH nestabilna zbog ustavne nesavršenosti, skupog i složenog aparata ili zbog svoje bremenite političke tradicije, građanske i političke nekompetentnosti, potisnutog civilnog društva, kulturne neprosvijećenosti, autoritarnog i nedemokratskog mentaliteta? Drugim riječima, 2020. godina nam je donijela mnogo povoda za postavljanje pitanja da li je neophodno mijenjati ustavna rješenja ili političku svijest nacionalnih elita i stanovništva?

Ispit zrelosti

Ustav jedne zemlje jeste njen temeljni politički dokument i najviši pravni akt, ali nije okamenjena hrpa paragrafa, ni sveta knjiga nedodirljiva i nepodložna ocjenjivanju, preispitivanju i usavršavanju. Isto tako mirovni sporazumi jesu plemenite i dalekovidne odluke, nužni i ponekad veličanstveni činovi primirja, zaustavljanja ratnih sukoba, dobrovoljne ili iznuđene prilike kako bi se suprotstavljene strane i antagonizovani odnosi ukrotili, uravnotežili, civilizovali; oni su i povijesne šanse da

se izgradi stabilna država i okruženja, ali ni takvi sporazumi nisu beskrajni i neporecivi. I njih često može da pregazi vrijeme, uzdrma istorija, potkopa politika, upropaste ljudi. Nijedan mirovni ugovor ne može sam po sebi da otkloni konflikte, zadovolji interese vladajućih elita, okonča političke volje pojedinaca i društvenih zajednica, da sam po sebi proizvede trajan mir i garantuje politički i socijalni prosperitet.

Od napisanih ustava i potpisanih sporazuma, uvjerali su nas najbriljantniji umovi od Platona i Monteskeja naovamo, ali i nepogrešiva učiteljica istorija, mnogo važniji su zakoni u ljudskim glavama i srcima. Sadašnjost i budućnost jedne političke zajednice umnogome, a ponekad i sudbonosno zavise od stanja kulturne svijesti, karaktera i mentaliteta, od osjećanja njenih pripadnika, njihovih uspomena, doživljaja, strijemljenja, mnjenja, različitih oblika legitimacije. To je ona dimenzija političke kulture na kojoj počiva stabilnost države i političkog sistema, koja daje podsticaj i predvidljivost društvenim procesima, koja nam ukazuje kakva je uloga političke tradicije i koliki je uticaj različitih agenasa političke socijalizacije. Prema formuli za istraživanje političke kulture u kojoj ona predstavlja zbir ova dva faktora, političke tradicije i političke socijalizacije, a kao naročito intrigantan i izazovan zadatak postavlja se pitanje trećeg sabirka koji se naziva - generacijski doprinos!

Zato je uvijek važno posmatrati, oslušivati i propitivati mlađe naraštaje, njihova stajališta, osjećanja, osobine, domete. Šta uče, kako se vaspitavaju, čime se nadahnjuju, ko ih inspiriše, ko su njihovi autoriteti, učitelji, koga uvažavaju, od čega strahuju, čemu se nadaju. Kako mladi vode dijalog sa prošlošću, zamišljaju budućnost, interpretiraju sadašnjost. Kako stiču i provjeravaju znanja, kojim vrijednostima se oplemenjuju, uče li kritički da promišljaju, oslobađaju li se predrasuda i stereotipa, jesu li skloni improvizacijama i avanturizmu, brzopleti ili tromi u donošenju odluka, euforični ili letargični, analitični, odvažni, kreativni.

Ove godine navršio se četvrt vijeka od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma kojim je završen najkrvaviji ratni sukob u Evropi nakon Drugog svjetskog rata i usaglašen okvir i principi budućeg života Bosne i Hercegovine. Međutim, 1995. godine na potpisanim aktima mastilo se još nije ni osušilo, a već su uslijedila njihova osporavanja, negiranja, klevetanja, zloupotrebe, selektivna tumačenja i primjene. Novim ustavnim aranžmanima i nadogradnjama nedostajali su unutrašnje priznanje, bazični konsenzus, opšta politička volja, istinski demokratski potencijal, intelektualna i moralna uzvišenost elita, ujednačavanje interesa i stvaralačka energija da se postdejtonska državna zajednica dovede u stanje suprotno onom kojeg mnogobrojni domaći i strani hroničari opisuju kao

zamrznuti konflikt, predah u nedovršenom ratu, nestabilna država, podijeljeno društvo, rezervat autoritarne i podaničke političke kulture u kojem će se vlast osvajati i održavati na ratnoj retorici natopljenoj predratnim ciljevima, zloupotrebama etnonacionalnih mržnji, otvorenih rana i hroničnih predrasuda.

Takav ambijent mogao je da bude blagorodno tle samo za održavanje i procvat svakovrsnog ekstremizma, kriminala, korupcije, nepotizma, partijašenja, javašluka, samovolje. Kao neminovni rezultati nizali su se socijalna nejednakost, kršenja ljudskih prava, nezaposlenost, kolaps javnog morala, vulgarizovanje komunikacije i suzbijanje slobode riječi, masovni odlasci mladih, sveopšta apatija i strah. Naša ranija istraživanja svjedoče o eklatantnom nepovjerenju građana u institucije, ali i jednih u druge, a na kraju i u vlastite potencijale i perspektivu. S druge strane, poznato nam je da jedna od najvažnijih pretpostavki opstanka, uspješnog funkcionisanja i razvoja političkog sistema počiva upravo u tome da građani vjeruju u njega, da se osjećaju pozvanim i sposobnim da učestvuju u kolektivnom odlučivanju, donošenju zajedničkih odluka i odbrani javnog interesa.

Odgovornost za navedene probleme teško da se može adresirati na ustavni sadržaj koliko na stanje kolektivne svijesti, a pogotovo političkih i kulturnih elita u BiH. Naravno da Dejtonski sporazum nije savršen, da nije bez nedorečenosti i protivrječnosti. Nije svečano odijelo, ali ni luđačka košulja! Potrebno je naglasiti i da se ovih 25 godina niko nije dosljedno pridržavao Dejtonskog sporazuma, ni njegovog duha ni slova, da se suočimo sa činjenicom kako mu nije ni data potpuno iskrena, zdušna i udružena podrška. Naprotiv, zapao je u milost i nemilost hroničnih podjela koje su mu i prethodile: podijeljenih političkih elita, podijeljenih masovnih medija, podijeljenih intelektualnih kružooka, podijeljenih narativa, pamćenja, školskih i univerzitetskih udžbenika, pa čak i podijeljenog nevladinog sektora.

Umjesto podizanja kvaliteta kolektivnog života, oblikovanja i afirmacije ustavnog patriotizma, sa svih strana stizali su zahtjevi za reviziju, od promjene koja bi značile ukidanje entiteta do njihovog osamostaljivanja, od povratka na početnu, prvobitnu poziciju do prizivanja međunarodnog faktora da interveniše i odluči umjesto lokalnih naroda. Najmanje se postavlja pitanje kako dostići onaj stepen političkog zajedništva i međusobnih veza koji njeguje i podstiče građanske vrline, koji pogoduje razvoju demokratskih procedura i političke kulture, a postojeće kolektivne identitete pomiruje i spaja u zajednički bosanskohercegovački identitet koji bi bio dovoljno prihvatljiv i komotan za postojeće nacionalne identitete? Izgradnji demokratske političke kulture pretpostavljen je i bar minimalni zajednički

politički identitet kao garant unutrašnje stabilnosti i dugoročnog opstanka, vitalnosti njenih institucija i zbližavanja različitih etničkih grupa. Umjesto toga, četvrt vijeka u BiH političkim provokacijama rasplamsavana su međuetnička nerazumijevanja, podgrijavana osjećanja nacionalne ugroženosti, dehumanizovane političke i kulturne karakteristike prvih komšija. Perjanice takvih politika ujedinjavale bi se samo protiv zagovornika promjena, nagovještaja novih snaga sa drugačijim idejama i vizijama. Tako su opstajala stara neprijateljstva kao opomene i putokazi budućim generacijama.

Zadatak generacije

U međuvremenu, javnost nestrpljivo očekuje pojavu nekog novog naraštaja koji bi Bosnu i Hercegovinu okrijepio dalekovidnijom i odgovornijom politikom, moralnom snagom, entuzijazmom i tolerancijom. Da li je to uopšte moguće i pod kakvim okolnostima?

Pokušajmo da markiramo tri generacije koje se prepliću u postdejtonskom životu BiH. Prva je uvela i predvodila sukobljene strane u građanskom ratu i učestvovala u stvaranju Dejtonskog sporazuma. Neki od nacionalnih vođa odavno nisu među živima, neki su osuđeni, neki se povukli iz javnog života, neki djeluju iz pozadine, sufliraju, podstrekuju iz drugog plana, daju tonove procesima. Druga generacija je ona od 1995. godine naovamo. Njoj pripadaju svi oni koji su učestvovali u političkom životu i protraćili dvije i po decenije, nisu iskoristili mogućnosti demokratskih promjena, ali su nas uspjeli obeshrabriti i uvjeriti da su one nemoguće.. Zato i dalje vladaju. Ali nova generacija prirodno stupa na scenu. To su oni koji su rođeni i socijalizovani u okrilju različitih interpretacija i tumačenja Dejtonskog sporazuma. Očigledno je da su te interpretacije međusobno suprotstavljene i konfliktne, da su ta tumačenja neposredne prošlosti opasan potencijal novih sukoba, karika u dugačkom lancu bosanskohercegovačke tragedije. Ta generacija ima pravo glasa. Kako ga koristi? Šta bira? Šta nam poručuje? Do koje mjere i na kakav način je spremna da preuzme vlastitu budućnost u svoje ruke? Mogu li biti drugačiji od svojih uzora? Imamo li razlog više za brigu ili tračak nade?

Prof. dr Đorđe Vuković

I) PROFILNA SLIKA AKADEMSKE OMLADINE

Godina u kojoj se obilježava dvadesetpetogodišnjica Dejtonskog mirovnog sporazuma ostaće zapamćena po pandemiji korona virusa koja je čovječanstvu zadala težak udarac i izazvala planetarnu krizu sa gotovo nesagledivim zdravstvenim, ekonomskim, socijalnim, psihološkim, kulturnim i naposljetku – političkim posljedicama. Ionako opterećena mnoštvom naslijeđenih i samoskrivljenih problema, Bosna i Hercegovina se sa ovom krizom suočava trpeći nove ljudske i materijalne gubitke, njeno stanovništvo ponovo proživljava zatvaranje granica, ograničavanje slobode kretanja, strah od gladi i siromaštva, nezaposlenosti i neizvjesne sutrašnjice, dok sa očima punim nade i spasonosnih očekivanja gleda u velike sile, očekujući njihovu pomoć i rješenje tragedije koju ne može samostalno da prevaziđe. Sve to starije generacije stanovnika podseća na devedesete godine prošlog vijeka i bez javnog isticanja da se krajem 2020. godine navršava četvrt vijeka od okončanja rata u BiH.

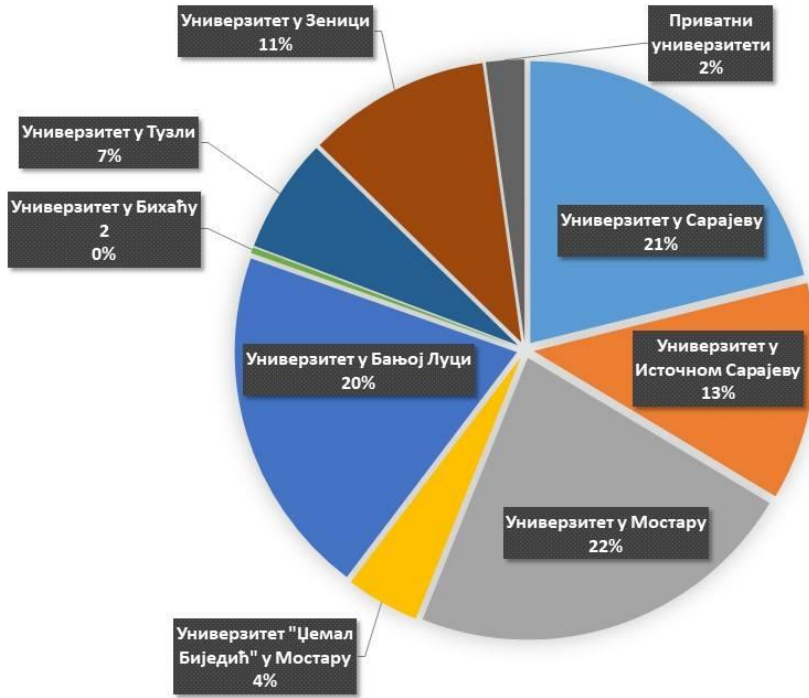
Kako bilo, osim uspomena na traumatičnu prošlost, pandemija je rasplamsala neka od dominantnih obilježja političke kulture i razotkrila stanja političke i kulturne svijesti u društvu koja upozoravaju da ni budućnost ne izgleda ružičasto ako se određeni problemi nastave ignorisati i potiskivati. Sam početak krize tokom marta i prve refleksne reakcije režima u BiH pokazali su snažne autoritarne i totalitarne tendencije, pandemija je postala izgovor za zaobilaženje i nepoštivanje demokratskih procedura, kao i eklatantna kršenja ljudskih prava i sloboda. Efikasnost institucija našla se na ispitu, a sa njim i povjerenje građana u sistem, u ustanove, jednih u druge. Takođe, bila je to neslavna prilika da se na najbolji način provjeri zašto Evropska komisija nije pogriješila krajem 2019. godine kada je saopštila mišljenje da BiH ne ispunjava političke kriterijume za članstvo u Evropskoj uniji, a koji se upravo odnose na stabilnost institucija, vladavinu prava, zaštitu ljudskih i manjinskih prava. Prema „indeksu demokratije“, kojim se ocjenjuje 60 pokazatelja, među kojima izborni proces, pluralizam, funkcionisanje vlade, politički aktivizam i demokratska politička kulture, od 167 analiziranih država u svijetu 2019. godine, prema pisanju britanskog lista

„Economist“, BiH zauzima porazno 102. mjesto i nalazi se mnogo ispod Slovenije, Hrvatske, Srbije, Crne Gore, Zapadne Makedonije i Albanije. Spada u kategoriju „hibridnih režima“, mješavina demokratije i autoritarizma, gdje se izbori redovno održavaju, ali ne i pod fer i poštenim uslovima, režim upravlja sistemom kontrolišući medije i izbornu zakonodavstvo, dok su opozicija i kritičari pod stalnim pritiskom.

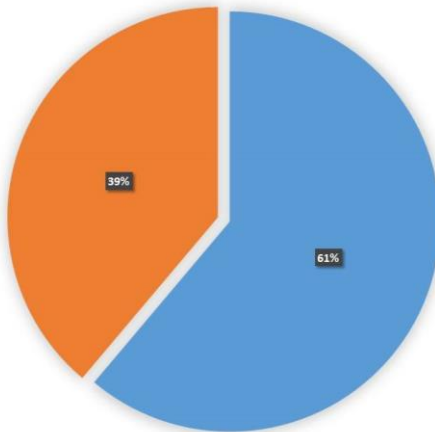
U takvoj atmosferi, studenti Bosne i Hercegovine pohađali su prolječni semestar u izuzetno otežanim uslovima, nastava se odvijala onlajn, studentski domovi su pretvoreni u privremene karantine za zaraženo stanovništvo, a kolokvijumi, seminarski radovi, praktične vježbe i ispitni rokovi morali su da sačekaju neke normalnije okolnosti. Međutim, umjesto malodušnosti, olakotne predaje pred problemima, intelektualne lijenosti i kukavičluka, studenti širom Bosne i Hercegovine uključili su se u inicijativu koja je potekla u okviru nastavnog procesa iz predmeta Politička kultura na trećoj godini studijskog programa politikologije Fakulteta političkih nauka u Banjoj Luci da se istraže stavovi studentske populacije svih univerzitetskih gradova u BiH povodom dvadesetpetogodišnjice potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Namjera nam je bila da javnost sazna na koji način razmišlja generacija od koje se očekuje da jednog dana preuzme budućnost ove zemlje u svoje ruke.

Istraživanje, za koje smo koristili platformu Google Forms, trajalo je od marta do maja 2020. godine i njime je obuhvaćeno 597 ispitanika sa svih univerziteta u Bosni i Hercegovini, odnosno Univerziteta u Sarajevu, Univerziteta u Banjoj Luci, Sveučilišta u Mostaru, Univerziteta u Tuzli, Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Univerziteta u Zenici, Univerziteta “Džemal Bijedić” i Univerziteta u Bihaću. Manji dio ispitanika studira na privatnim fakultetima. Studenti iz svih dijelova BiH odgovarali su na anketne upitnike koji su se sastojali od tri grupe pitanja. Iako ovu populaciju ujedinjuju naučno-istraživačke, akademske, humanističke spona i odgovornosti, u cilju kvalitetnijeg razumijevanja istraživane tematike, opredijelili smo se da prikupimo podatke kojima navodimo njihove regionalne, nacionalne i polne različitosti. Strukturu ispitanika predstavljamo kroz naredne ilustracije.

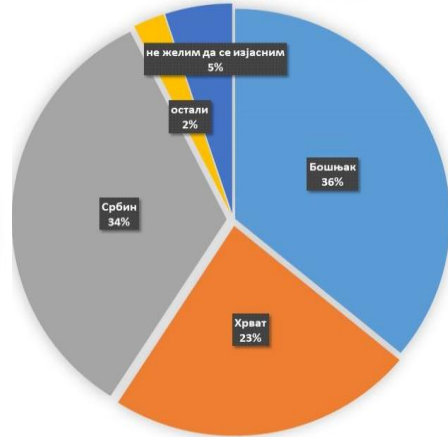
УНИВЕРЗИТЕТ:

ПОЛ:

НАЦИОНАЛНОСТ:

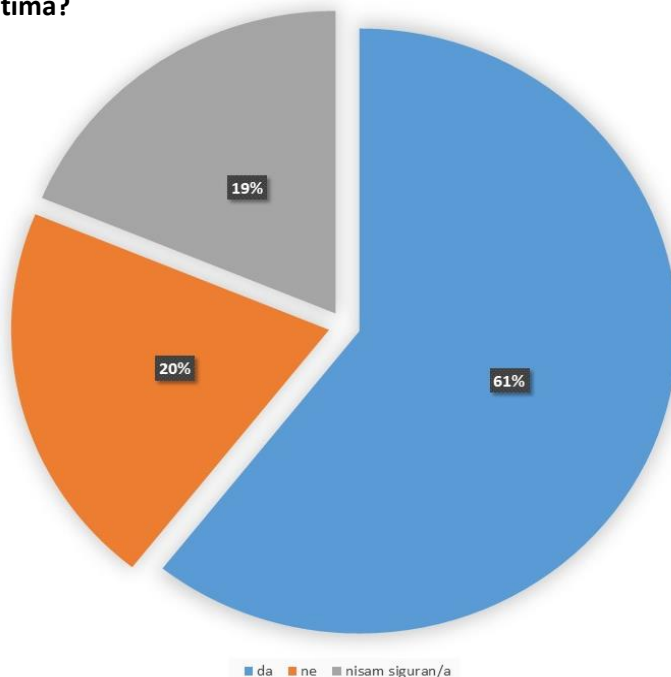
■ женско ■ мушко

Prije ispitivanja studentskih stavova o Dejtonskom mirovnom sporazumu, namjeravali smo da saznamo i nekoliko značajnih karakteristika naših ispitanika koje bi mogle da budu korisne za analizu i tumačenje njihovih političkih orijentacija. Zanimalo nas je koji su to najčešći izvori informacija ispitanih, kako se odnose prema mišljenjima drugih i kome najviše vjeruju kada je riječ o političkim fenomenima; takođe, interesovao nas je i odnos koji zasnivaju prema državi i političkim procesima u njoj. Kao što je poznato, stabilnost političkog sistema značajno je uslovljena povjerenjem građana u institucije, njihovoj horizontalnoj i vertikalnoj identifikaciji, privrženošću državnim simbolima, zajedničkim praznicima, kolektivnim uspomenama, spremnošću da aktivno sudjeluju u afirmaciji javnih interesa, izraženom nadom u zajedničku budućnost itd.

1.1. Internet generacija

Da bismo mogli razumjeti stavove studenata širom BiH neophodno je da obratimo pažnju na pitanja koja se odnose na agense političke socijalizacije, načine informisanja, tumačenja i provjere podataka. Drugim riječima, provjerili smo koji su njihovi najčešći izvori informacija, kako postupaju sa interpretacijama koje primaju, da li ih preispituju, kome najviše vjeruju kada je riječ o političkim događajima i procesima u društvu. Za našu državu nisu karakteristične razvijena medijska i politička pismenost, razne studije upozoravaju na nizak nivo građanske kompetencije, izrazitu podložnost manipulacijama. Podsjetimo da je popis stanovništva u BiH 2013. godine ukazao da je nepismeno 90 hiljada ljudi (oko tri odsto stanovništva), dok je čak 38,7 odsto onih koji su informatički nepismeni. Takođe, krajem 2019. godine objavljeni su i rezultati istraživanja srednjoškolske populacije koji svjedoče da je svaki drugi srednjoškolac u Bosni i Hercegovini funkcionalno nepismen. Za demokratsku političku kulturu i snažno građansko društvo posebno su značajne upravo medijska i politička pismenost, osposobljenost i kompetencija za razumijevanje i učestvovanje u političkom životu, poznavanje političkih događaja i procesa. Od koga bi se to više trebalo očekivati nego li od akademske zajednice.

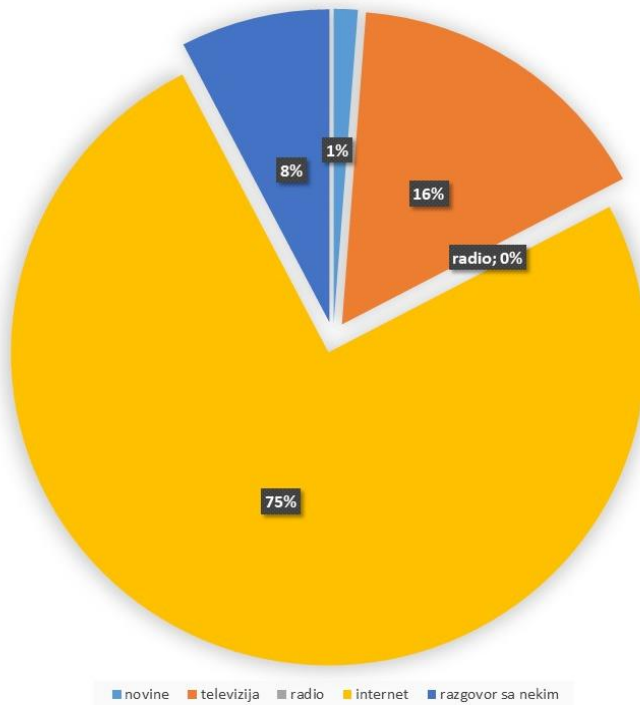
Grafikon 1. Smatrate li se dovoljno informisanim o političkim aktuelnostima?

Od naših ispitanika zatražili smo da na početku ovog istraživanja pokušaju da ocijene vlastitu informisanost o političkom životu i identifikuju svoj odnos prema faktima koji su neophodni da bi uopšte mogli da percipiraju i tumače dešavanja u političkoj zajednici. Značajan broj ispitanika, njih 61 odsto, smatra da su dovoljno informisani o političkim aktuelnostima, 20 odsto ispitanika ili svaki peti student priznaje kako nije informisan u dovoljnoj mjeri, dok 19 odsto ispitanika nisu sigurni u odgovor, odnosno ne mogu ocijeniti svoju informisanost o političkim aktuelnostima. Iako su ovi procenti značajno iznad prosječnih na nivou cjelokupne populacije BiH, što je očekivano s obzirom da je ipak u pitanju akademski podmladak društva, studentska populacija ne bi trebala da se zadovoljni tek prolaznom ocjenom, već da još poveća svoje informativne i analitičke potencijale. Inače, u univerzitetskim krugovima već je odavno identifikovana nedovoljna informisanost studenata kao jedna od pretpostavki i preduslova ozbiljnog naučno-istraživačkog proučavanja i debatovanja o teorijskom gradivu, što se posebno odnosi na studente društvenih nauka. Takođe, dosadašnja praksa

je pokazala da i u institucijama, ustanovama, preduzećima, agencijama i ostalim mjestima na kojima svršeni studenti mogu da traže poslove, registruju da, uprkos adekvatnom teorijskom obrazovanju, mladim ljudima manjka opšte informisanosti i bolje poznavanje aktuelnih društvenih procesa. Ovakva zamjerka nije samo karakteristična za BiH, već brojna svjetska istraživanja već godinama alarmiraju na ovakve trendove na globalnom nivou.

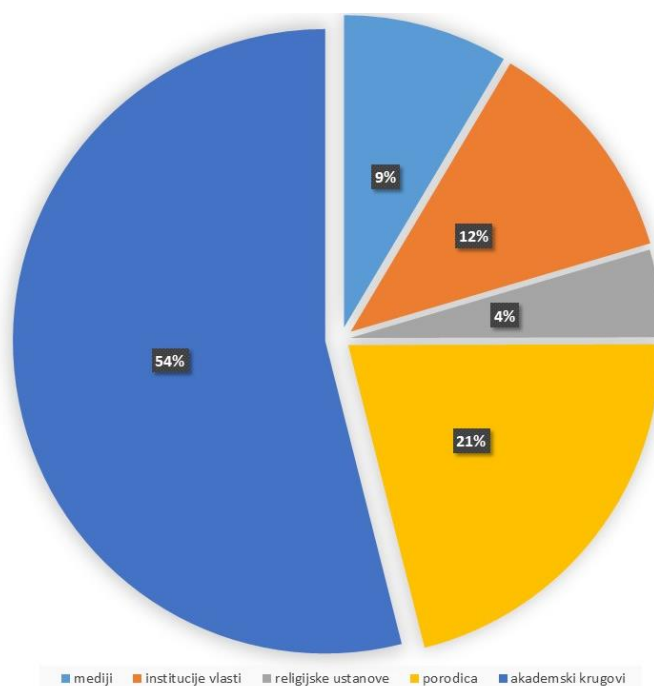
Grafikon 2. Na koji način se najčešće informišete?

Najčešći izvor informacija studenata je internet. Čak tri četvrtine ispitanika vijesti, izvještaje, članke ili intervju u kojima saznaje pojedinosti o političkom životu čita na mobilnom telefonu ili laptopu. Posredstvom klasičnih medija, prije svega televizije, informiše se 16 odsto ispitanika, dok je za osam odsto ispitanika direktan razgovor sa drugim osobama osnovno sredstvo prikupljanja informacija. U prilog savremenim trendovima govori podatak na osnovu koga svega jedan odsto ispitanika kojima su primarni

izvori informisanja dnevne novine i štampani mediji, dok niko od ispitanih kao odgovor nije naveo radio čija je popularnost potpuno opala kod mlađe populacije. S obzirom na dominantan način informisanja nove generacije još jednom naglašavamo da posebnu pažnju u nekim narednim istraživanjima treba posvetiti analizi sadržaja tekstova koji se preuzimaju sa interneta, uređivačkim politikama raznih portala, žurnalističkim formama, provjerenosti i provjerljivosti njihovih podataka i slično.

Grafikon 3. Kome najviše vjerujete?

Česta su istraživanja javnog mnjenja na temu povjerenja građana. Posljednje takvo uoči pisanja ovog teksta na prostoru BiH bilo je u proljeće 2020. Godine, kada su Fondacija “Fridrih Ebert” i udruženje “BH novinari” objavili izvještaj “Medijske slobode u Bosni i Hercegovini 2020: uporedni izvještaj 2014-2020” u kome su mediji i religijske ustanove zadobili najveće povjerenje, potom slijede nevladine organizacije, a najniže povjerenje građana pripisano je međunarodnoj zajednici i lokalnim vlastima. Slična istraživanja sprovedena u prethodnom period takođe svjedoče da stanovnici imaju najviše povjerenja u vjerske

zajednice, a najniže u političke partije i Kancelariju visokog predstavnika za BiH (OHR). Zanimljiva je kontradikcija između posljednjeg istraživanja po kome mediji, uz religijske ustanove, imaju najveću podršku građana u odnosu na istraživanje Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka iz Banje Luke iz 2014. kada su upravo mediji, uz političke partije i pravosudne institucije, imali najniži procenat povjerenja građana. Za razliku od pomenutih, ovo istraživanje akademske omladine nije ispitivalo procenat povjerenja prema svakom pojedinačnom subjektu nego su se opredjeljivali kome vjeruju najviše, pa su rezultati nešto drugačiji.

Naši ispitanici najmanje povjerenja polažu u religijske ustanove, svega njih četiri odsto, pa sudeći prema ovakvom rezultatu može da se izvede zaključak kako se studenti razlikuju od ostatka populacije u pogledu tradicionalnog oslanjanja na vjerske autoritete. Iznenađenje je donekle i podatak da devet odsto studenata najveće povjerenje ima u medije. S druge strane, očekivano, studenti najviše vjeruju u akademsku zajednicu. Više od polovine naših ispitanika na prvo mjesto stavljaju univerzitete, a 21 odsto njih je kao odgovor navelo porodicu. Institucijama vlasti u kontekstu društvenih zbivanja najveće povjerenje poklanja 12 odsto ispitanih, što, ma koliko nizak procenat bio, predstavlja tri puta veće povjerenje u odnosu na vjerske zajednice. Ovakvi rezultati se mogu objašnjavati na različite načine, ali šarolikost u odgovorima akademskog podmlatka sugerise da se nijedan od agenasa socijalizacije ne smije i ne treba zanemarivati kao predmet analitičkog i kritičkog propitivanja. Podsjetimo da je manjak povjerenja u političke institucije, kako među studentima, tako i cjelokupnim stanovništvom, onaj element političke kulture koji ukazuje na demokratski deficit BiH. U prilog tome podsjećamo da su studenti Fakulteta političkih nauka iz Banje Luke u proljeće 2019. godine proveli veliko istraživanje među studentima dva javna univerziteta u Republici Srpskoj, a javnost je saznala zapanjujući podatak da svaki drugi student ne vjeruje institucijama RS.

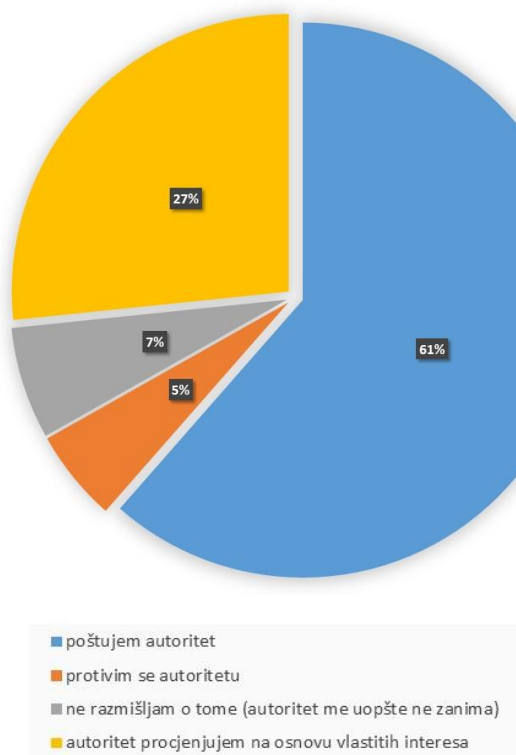
1. 2. Povjerenje ili pokornost

Za balkansko podneblje, a naročito Bosnu i Hercegovinu i njeno neposredno okruženje, prema jednoglasnom mišljenju naučne, intelektualne, kulturne, pa i političke javnosti, karakteristična je izražena autoritarna politička

kultura, sklonost stanovnika tradicionalizmu, konzervativizmu, govori se o autoritarnom karakteru, podaničkom mentalitetu, konformizmu, odricanju od individualnosti, slijepom pokoravanju vođama, njegovanju kulta ličnosti. Vjerski i politički lideri imaju veći autoritet od institucija, njihova volja je ponekad i iznad zakona. Gotovo sva istraživanja u BiH svjedoče o veoma izraženom povjerenju i lojalnosti vjerskim autoritetima.

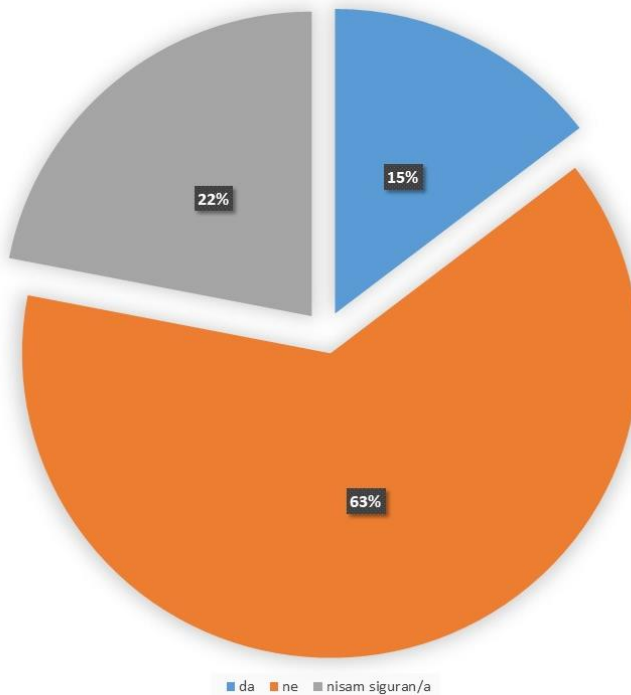
Sudeći prema rezultatima odgovora u ovom istraživanju, studentska populacija ne uklapa se potpuno u sliku prosječnog stanovništva, ali je nemoguće očekivati i da se ekstremno razlikuje od kulturno-političkog ambijenta u kojem se razvija i kojem pripada. U pitanju koje se odnosilo na povjerenje ispitanika vidjeli smo kako gledaju na vjerske zajednice, političke partije, visokoškolske ustanove i sl. Interesovalo nas je i kakav odnos studenti uopšte imaju prema autoritetima.

Grafikon 4. Kakav je vaš odnos prema autoritetu?

Preko 60 odsto ispitanika izjavilo je da poštuje autoritet, pet odsto da se protive autoritetu, dok sedam odsto ne razmišlja o tome. Interesantno je da gotovo trećina ispitanika, njih 27 odsto, procjenjuje autoritet na osnovu vlastitih interesa.

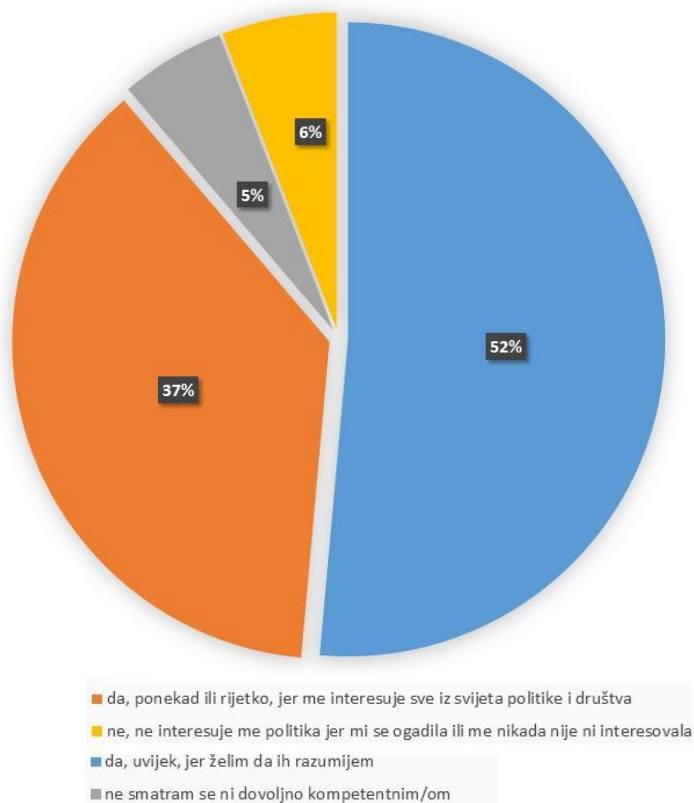
Grafikon 5. Da li ste skloni predrasudama i stereotipima?

Zatvoreni krugovi mišljenja i nedovoljno razvijena kritička svijest odavno se smatraju ključnim obilježjima bh. društva zbog čega smo ispitanicima postavili zadatak da procijene prisustvo predrasuda i stereotipa u samopercepciji. Činjenica da je studentska populacija manje podložna stereotipima i predrasudama manje je zanimljiva u podatku da više od 60 odsto ispitanika smatra da nisu skloni formiranju ovakvog načina mišljenja, koliko je ilustrativno otvoreno izjašnjava njih 15 odsto koji priznaju da jesu skloni stereotipima i predrasudama, kao i da postoji petina ispitanika koja ne može da se odluči za odričan odgovor na ovo pitanje. Od izuzetne važnosti je senzibilizacija cjelokupnog javnog mnjenja, a posebno mlađih generacija, o

posljedicama koje generalizacije i predubijeđenja uzrokuju u društvu, poput diskriminacije pojedinaca i grupa, kršenja ljudskih prava, etnocentrizma, šovinizma itd. Da bi nove generacije mogle da mijenjaju svijet, razrješavaju teškoće postkonfliktnog društva, učestvuju u procesu pomirenja i izgradnji povjerenja, obrazovanje je najsigurnija strategija i najbolja alatka.

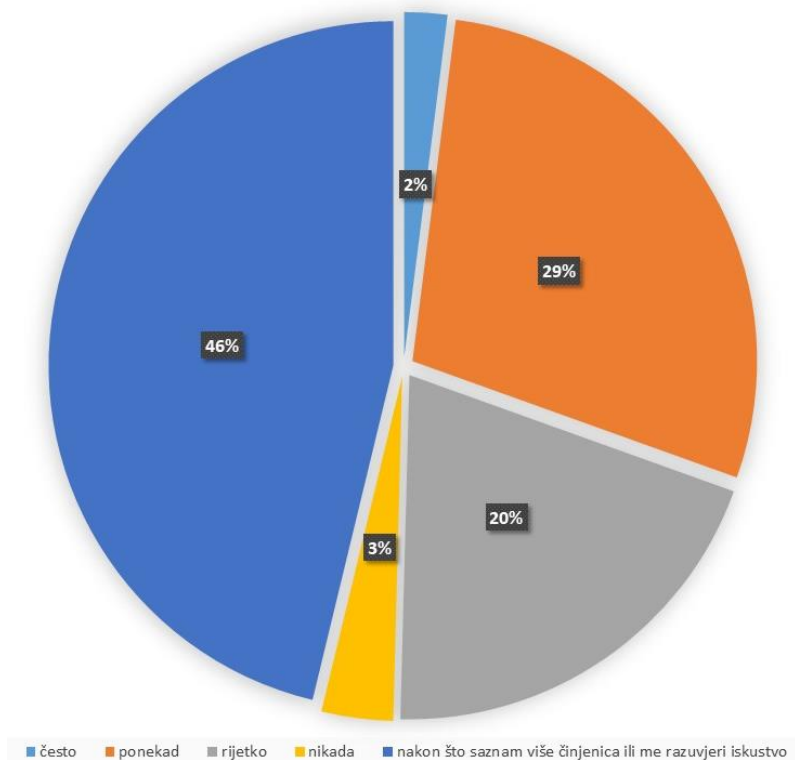
Grafikon 6. Dovodite li u pitanje “našu stvarnost”?

Ovim pitanjem nastojali smo uvidjeti da li se studenti u BiH kritički odnose prema događajima i procesima koji ih okružuju, odnosno koliko je zastupljen nivo kritičnosti u njihovom saobraćanju sa javnom sferom. Gotovo 90 odsto ispitanika dalo je potvrđan odgovor, zapravo polovina studenata redovno stavlja upitnik pred prizorima iz političke prakse kako bi razmislili, analizirali i pokušali bolje razumjeti šta se zaista događa, dok preostalih 37 odsto ispitanika to čini povremeno ili kada se ti događaji odnose na sferu njihovih neposrednih interesovanja. Ipak, svaki deseti student na univerzitetima u

BiH otvoreno ističe da uopšte ne dovodi u pitanje “našu stvarnost”, što zbog odsustva interesovanja za društveno-političku zbilju, apatičnosti ili rezigniranosti, što zbog osjećanja nekompetencije.

Grafikon 7. Da li mijenjate stavove i pod kojim uslovima?

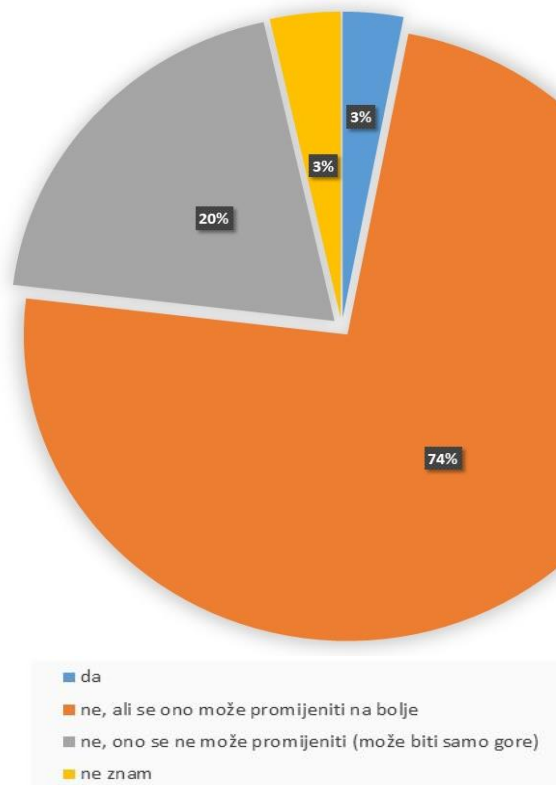
Na pitanje da li mijenjaju stavove nakon što steknu nove uvide o događajima koji ih okružuju ili nakon što bolje promisle nad argumentima, tri odsto ispitanika obuhvaćenih ovim istraživanjem izjasnilo se da nikada ne mijenjaju svoje stavove. Među onih 97 odsto ispitanika koji su nam dali pozitivan odgovor, najveći broj otvorenih za promjenu stavova su oni koji tvrde kako to čine nakon što ih iskustva ili novostečena znanja razuvjere u prethodno mišljenje. Takvih je više od 50 odsto ispitanika. Gotovo svaki trećini student navodi kako je sklon povremenom mijenjanju stavova, a svaki peti to čini samo u rijetkim i izuzetnim slučajevima kada je spreman na promjenu stavova. Takođe, četiri petine ispitanika izjasnilo se da imaju izgrađene stavove, dok

njih šest odsto naglašava da prihvataju i usaglašavaju stavove u komunikaciji sa drugima. Opet, 11 odsto ispitanika stavove prilagođava situaciji i okolnostima u kojima se nalaze u određenom trenutku.

1.3. Kakva je sloboda vrijednost

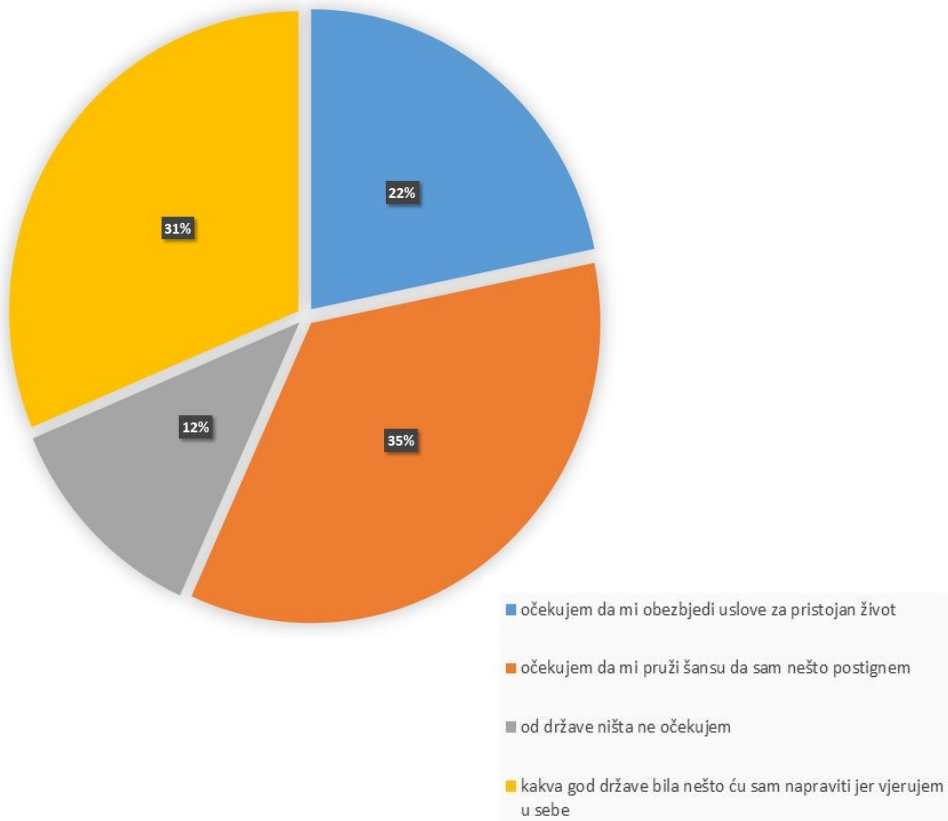
Prema izvještaju Svjetske banke, objavljenom krajem prošle godine pod nazivom "Migracije i odliv mozgova u Evropi i centralnoj Aziji", Bosnu i Hercegovinu je od ratnog perioda do 2019. napustila gotovo polovina stanovništva, odnosno 49,5 odsto, a među njima polovina je visokokvalifikovanih. Do početka pandemija koronavirusa, trendovi su djelovali kataklizmično, kao da država gubi kompletnu svoju mladost. Redovi pred stranim ambasadama u kojima su stajali uglavnom mladi, radno sposobni ljudi, govore više od bilo kojeg istraživanja kakvo je stanje u BiH.

Grafikon 8. Da li ste zadovoljni trenutnim političkim stanjem u BiH?

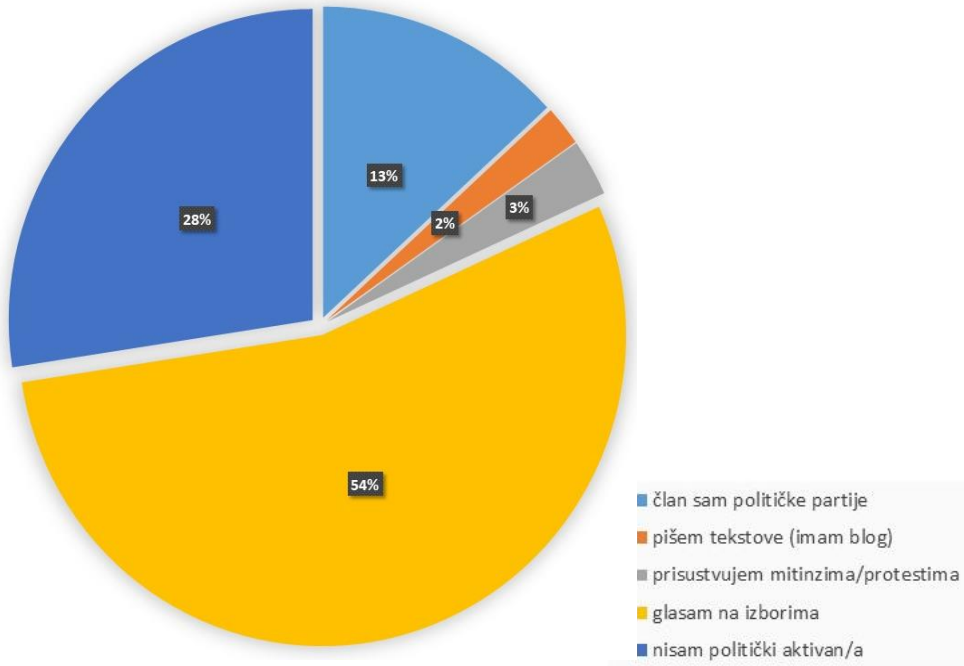
Da je BiH država u krizi i zakucana na dno brojnih i različitih rang lista u Evropi ne predstavlja iznenađenje nego konstantu atmosfere u državi. Stoga, veoma mali broj naših ispitanika izražava zadovoljstvo trenutnim političkim stanjem, njih svega tri odsto, dok većina naglašava kako nije zadovoljna smatrajući da je nužno i moguće poboljšati trenutno stanje. Procenat onih koji na ovaj način sagledavaju sliku BiH iznosi 75 odsto. Izuzetno negativnog stava o aktuelnim prilika i mračnoj perspektivi takvog ambijenta je svaki peti ispitanik. Godinama smo svjedoci pravog egzodusa onih koji tako razmišljaju a prethodna istraživanja svjedoče da zaposlenje i materijalna sigurnost nisu jedini razlog njihovog odlaska u zapadne zemlje, već i osjećaj političke nemoći, pa i isuvišnosti, rezigniranost društvenim i političkim ambijentom. O nekim razlozima nezadovoljstva ogromnog broja mladih u BiH više riječi će biti u narednom poglavlju.

Grafikon 9. Šta očekujete od države?

Očekivanja građana od političkog sistema jedna su od nezaobilaznih tema u istraživanjima političke kulture. Ona se najčešće ispituju upravo u zemljama u tranziciji. Tranzicija je ostavila dubok trag i na države koje nisu prošle kroz strašan ratni vjhor, ljudska stradanja i materijalna razaranja, a na primjeru BiH ovaj fenomen je naročito izazovan i težak. Polovina naših ispitanika ima izražena očekivanja od države, dok se druga polovina odriče bilo kakve pomoći, koristi ili podsticaja koji im država treba da omogući. Od prve polovine ispitanika, njih 22 odsto od države prije svega očekuje uslove za pristojan život, a 35 odsto jednakost šansi, odnosno priliku da sami izgrade svoj put. U drugoj polovini ispitanika, njih 31 odsto smatra da bez obzira na to kakva je država oni će uspjeti izgraditi svoj put jer vjeruju u sebe, dok je 12 odsto ispitanika navelo kako od države ne očekuje apsolutno ništa. Rezultati pokazuju kako tek petina studenata u BiH od države očekuje određene uslove i podsticaje kako bi razvili sopstveni put. Ovaj podatak je prilično iznenađujući ako se u obzir uzme uvriježeno mišljenje da su dolazeći naraštaji orijentisani samo na državni oslonac. Takođe, ako uporedimo ovo sa motivima odlazaka mladih, može se zaključiti da je njihova poruka zapravo usmjerena na kritiku ambijenta u kojem su potencijali mladih ljudi ometeni političkom i socijalnom klimom, partijskim i rođačkim zapošljavanjem, korupcijom, javašlukom, neravnopravnim tretmanom, nemogućnošću da se oslone na sopstvena znanja i kreativnost, a ne zbog, kako se često misli, očekivanja da im država riješi egzistenciju.

Grafikon 10. Na kakav način ste politički aktivni?

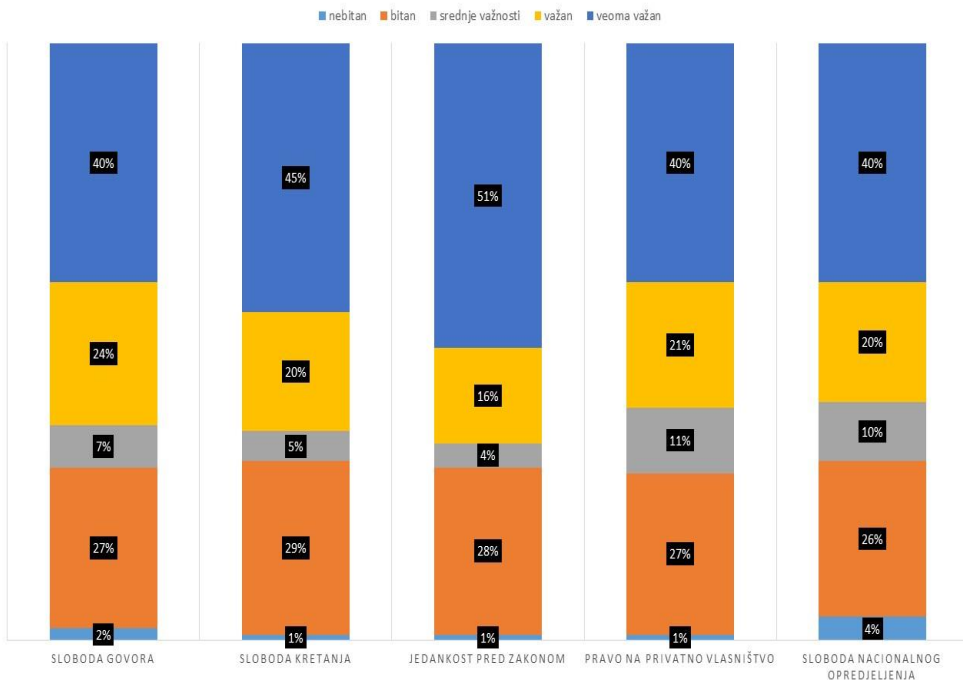

Ovim pitanjem nastojali smo dobiti odgovor na to koliko su student politički aktivni. Ponuđeno je nekoliko vidova političke aktivnosti kao što su članstvo u političkoj partiji, prisustvovanja građanskim okupljanjima, iznošenje stavova putem društvenih platformi, glasanje na izborima ili apolitičnosti. Čak 28 odsto ispitanika smatra se politički neaktivnim, dakle gotovo trećina studenata ni na koji način ne utiču na procese donošenja odluka. U državi u kojoj je trećina studenata apolitična, još njih 54 odsto svoju političku ulogu vidi isključivo na izborni dan kada dodjeljuju glas određenoj političkoj opciji. Tek 13 odsto studenata ima status članova neke političke organizacije, a svaki dvadeseti ispitanik politiku sagledava kroz učešće na građanskim okupljanjima ili iznošenjem stavova u javnosti.

Na pitanje šta im je najvažnije kada biraju političku opciju, studenti sa univerziteta u BiH tvrde kako program (50 odsto ispitanika) i ideologija (41 odsto) imaju ključan uticaj prilikom izbora političke partije u čije bi članstvo pristupili. Na snagu partije u aktuelnom trenutku prvenstveno se obazire četiri odsto ispitanika, a samo nešto više na poznanike koji su već članovi neke partije. Odgovore na ovo pitanje potrebno je uzeti sa rezervom.

Iako je 28 odsto ispitanih naznačilo da ih politika ne zanima, četiri petine studenata je potvrdilo namjeru izlaska na izbore koji se održavaju u godini sprovođenja istraživanja, s tim da 17 odsto ispitanih u trenutku odgovaranja još uvijek nije bilo sigurno u izlaznost. Jedan odsto ispitanika potvrdno je odgovorilo na pitanje da li bi prodali glas da novac, a tri odsto studenata priznalo je da prisustvo bliskih osoba na listi predstavlja njihov motiv da glasaju. Među onih 20 odsto ispitanika koji su se mahom izjasnili kao nesigurni u vezi izlaska na izbore, njih skoro 40 odsto izbore smatra namještenim., a 14 odsto nema vjeru u sopstveni glas i mogućnosti bilo kakve promjene na taj način. Iako je 97 odsto studenata nezadovoljno političkim stanjem u BiH i 80 odsto ih planira izaći na izbore, apsolutna većina je nesigurna kada je riječ o izboru političkih subjekata kojima će ukazati povjerenje. Čak 60 odsto ispitanika nije imala definisan izbor prilikom popunjavanja anketnih pitanja.

Grafikon 11. Koliko su vam važne demokratske vrijednosti?

Za razliku od većine pitanja u okviru istraživanja na kojima je tražen dominantan odgovor ispitanika, u ovom slučaju ponudili smo studentima da ocijene svaku od ponuđenih vrijednosti pojedinačno: sloboda govora, sloboda kretanja, jednakost pred zakonom, pravo na privatno vlasništvo i sloboda nacionalnog opredjeljenja. Ispitanicima je omogućeno pet potencijalnih odgovora u rasponu od “nebitno” do “vrlo bitno”. Kao “nebitne” vrijednosti ocijenili su u rasponu 1-2 odsto, kao “bitne” vrijednosti 26-28 odsto, “srednjom važnošću” su ocijenili u rasponu 4-7 odsto, ocjenom “važan” rezultati se kreću u rasponu 16-24 odsto, a ocjenom “veoma važan” odgovori su se kretali u rasponu 40-45 odsto. Kao što vidimo na Grafikonu 11. studenti su u značajnom mjeri potvrdili veliku važnost svakog od ponuđenih odgovora, a nešto veći procenat izdvaja jednakost pred zakonom. Ipak, obespokojava podatak da gotovo svaki treći akademik smatra nebitnim slobodu govora i kretanja, jednakosti pred zakonom i nacionalnog opredijeljenja.

Demokratija u BiH nije prva briga političkih i kulturnih elita. Iako su spremni da njeno ime sa lakoćom udjenu u nazive svojih partija ili se njime razmeću u svojim javnim govorima, ljudi koji posjeduju najveću moć, a uz nju bi morala da postoji i najveća odgovornost, ne žele ili ne umiju da istinski rade na oblikovanju demokratske političke kulture, afirmišu njene temeljne vrijednosti i ličnim primjerima inspirišu i obavezuju dolazeće generacije da je taj zadatak javni interes, kolektivna dužnost, da ne postoji alternativa vrijednostima koje ne samo da su ugrađene u zakone, povelje ili konvencije, već predstavljaju onu ljudsku i socijalnu dimenziju bez koje se ne može zamisliti život unutar velike evropske porodice, ali ni očekivati budućnost nacionalne zajednice ako ona ne počiva na slobodi, jednakosti, pravdi.

II) ŠTA NAM ZNAČI DEJTON?

Dejtonski mirovni sporazum ili Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini potpisan je u američkoj vazduhoplovnoj bazi u blizini Dejtona, državi Ohajo, 21. novembra 1995. godine, a ozvaničen mjesec dana kasnije u Parizu. Ovim sporazumom koji se sastoji od 11 aneksa, među kojima je u četvrtom aneksu sadržan Ustav BiH, okončan je rat u Bosni i Hercegovini i određeno njeno unutrašnje uređenje. Od tada se BiH sastoji od dva entiteta, Republike Srpske i Federacije BiH (kasnijom arbitražom ustanovljen i Distrikt Brčko), sa tri konstitutivna naroda – Bošnjacima, Srbima i Hrvatima.

2.1. Ravnoteža ili kamen spoticanja

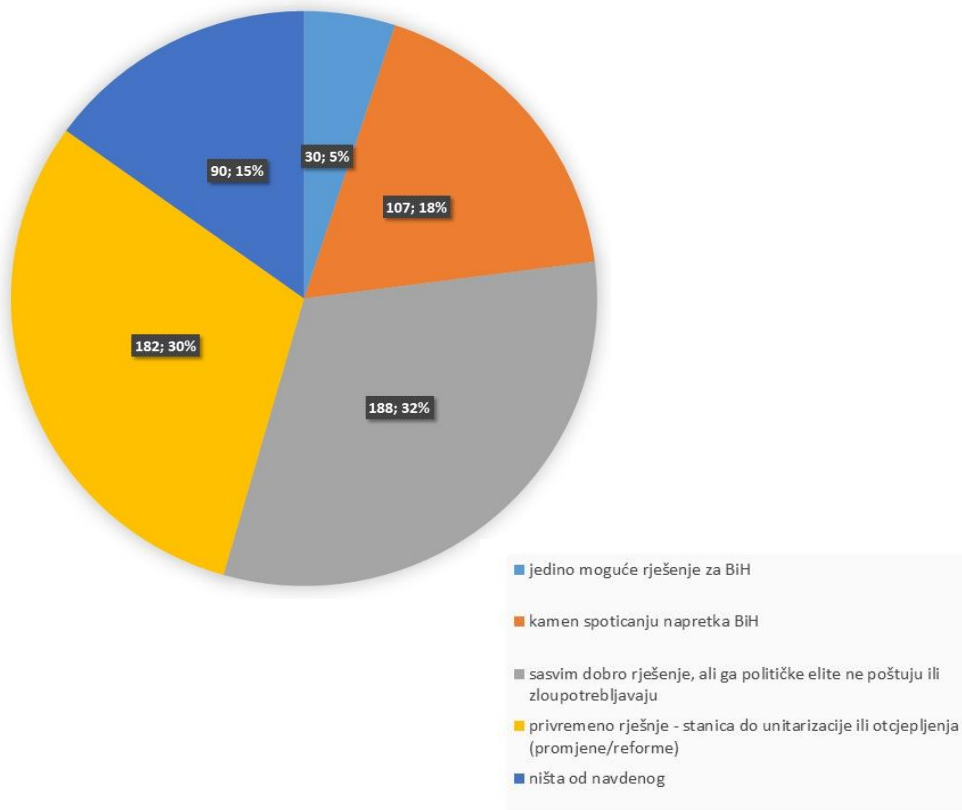
U okviru ovog sklopa pitanja nastojali smo da dobijemo viđenja Dejtonskog sporazuma iz različitih perspektiva. Ispitanicima smo ponudili kao moguće odgovore da je Dejtonski sporazum “jedino moguće rješenje za BiH”, odnosno da je “sasvim dobro rješenje koje političke elite zlupotrebljavaju”. Interesujemo se da li mlada generacija smatra da su politički lideri i postojeće elite odgovorni zbog problema koji opterećuju BiH ili percipiraju krivicu na sam sporazum i njegov sadržaj. Takođe, ispitanicima smo ponudili mogućnost negativnog odgovora koji bi odgovorao narativu da je Dejtonski sporazum “kamena spoticanja BiH”, dok je jedan od ponuđenih odgovora glasio da je ovaj političko-pravni akt privremeno rješenja.

Više od trećine ispitanika smatraju da je Dejtonski sporazum dobro rješenje, odnosno 36,5 odsto ispitanika smatra da je ovaj ugovor jedino moguće ili dobro rješenje koje političke elite BiH ne poštuju. S druge strane, krajnje negativan stav uočljiv je kod 18 odsto ispitanika, koliko njih smatra da je Dejton loše rješenje i kamen spoticanja razvoju ove države. Stajališta studenata nisu izvan očekivanih u državu koja je i po ovom pitanju prilično raspolučena. U jednom njenom dijelu godinama se vodi negativna kampanja, često tematizuju inicijative o promjeni sporazuma za koji se tvrdi da je legalizovao ratne podjele, zločine počinjene u međunacionalnim sukobima, brojne javne ličnosti iznose

teške kvalifikacije o dejtonskom uređenju itd. S druge strane, na polovini teritorije BiH se koriste drugačiji narativi, iznosi i razlaže argumentacija koja podražava afirmativan odnos prema Dejtonskom sporazumu.

Grafikon 12. Šta predstavlja Dejtonski sporazum?

GENERALNO

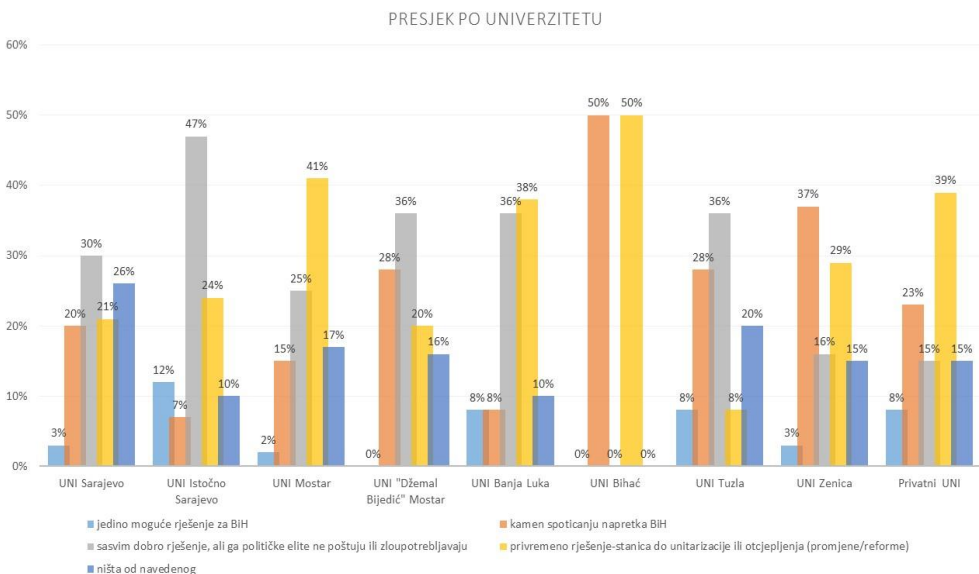

Sa ponuđenim odgovorom koji sugeriše da je Dejtonski sporazum najveći problem koji koči napredak BiH nisu se složili studenti Univerziteta u Banjoj Luci i Istočnom Sarajevu koji su ovom odgovoru dali osam odsto u Banjoj Luci, odnosno sedam odsto u Istočnom Sarajevu. Isto mišljenje ne dijele studenti drugih univerziteta u BiH na kojima je ovaj odgovor izabralo između 15 i 37 odsto ispitanika. Ono oko čega su se svi anketirani studenti složili, a što nije dominantan stav javnog mnjenja u državi, jeste da Dejtonski sporazum nikako nije jedino moguće rješenje za BiH o čemu svjedoči podatak da je svega 30 ispitanika izabralo ovakav odgovor, uz vrlo male varijacije između studenata različitih univerziteta. Kao što smo naveli,

poznato je da u javnosti Republike Srpske već dugo vremena dominira stav da je Sporazum jedino rješenje za BiH, sa čim se izgleda ne slažu mladi naraštaji. Međutim, kao alternativno rješenje, odnosno kao ishod neke revizije Sporazuma, opcija nije samo gašenje entiteta, centralizacija države, već i njena disolucija.

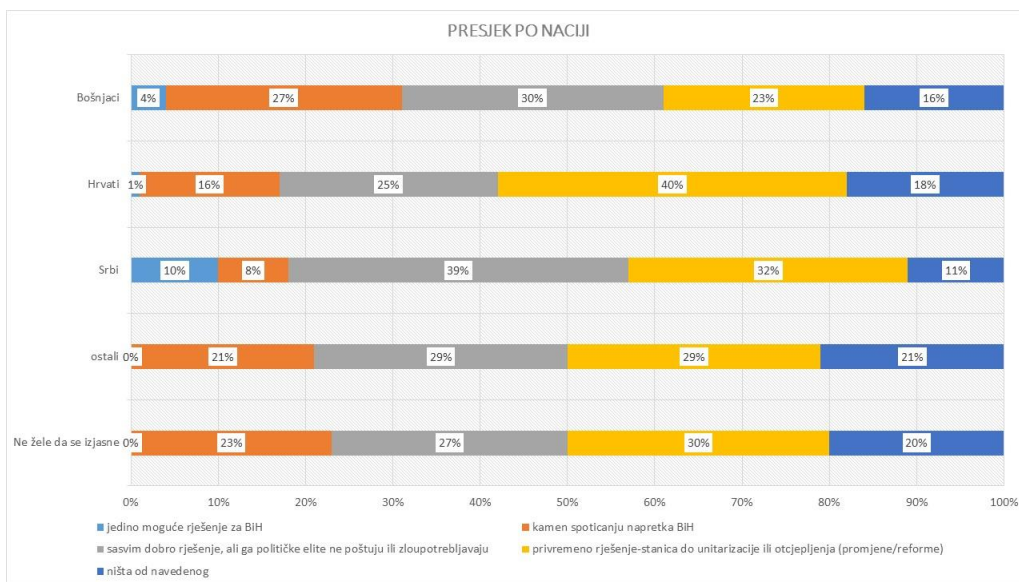
Velike razlike postoje i u procentima ispitanih koji su Dejtonskom sporazumu dali prolaznu ocjenu, ali koji zloupotrebljavanje ovog akta od strane političkih elita tumače kao veliki problem za državnu zajednicu i odnose u njoj, pa tako 36 odsto studenata banjalučkog univerziteta potvrđuje stav sa kojim se slaže i 47 odsto studenata banjalučkog univerziteta potvrđuje stav sa kojim se slaže i 47 odsto njihovih kolega sa Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 36 odsto studenata Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru i Univerziteta u Tuzli. Na univerzitetima u Sarajevu, Mostaru i Zenici nešto je niži procenat ispitanika koji krivicu za loš rejting usmjeravaju ka političkim elitama. Iz ovog dijela istraživanja izdvajamo komentar da se određeni stepen nezadovoljstva ili negativne slike o Dejtonskom sporazumu i njegovoj primjeni mogu uočiti u svakom dijelu BiH. S druge strane, na javnoj sceni Republike Srpske, u medijskom prostoru i među političkim faktorima nema onih za koje bismo mogli istaći da su zagovornici kritičkih pristupa Dejtonskom sporazumu, pogotovo je teško pronaći aktere koji ga osporavaju i vode negativnu kampanju. No, kada u obzir uzmemo nacionalnu pripadnost ispitanika ipak do izražaja dolaze manje više poznati trendovi.

Grafikon 13.

Kada je riječ o negativnom odnosu ka Sporazumu, dakle, uočljive su razlike posmatrajući po nacionalnoj identifikaciji ispitanika. Naime, čak 27 odsto ispitanika bošnjačke nacionalnosti smatra kako je Dejtonski sporazum prepreka na putu razvoja BiH. Za razliku od njih, odgovor na to pitanje kod pripadnika srpske nacionalnosti iznosi trostruko manje, tek osam odsto, dok isti stav dijeli 16 odsto ispitanih hrvatske nacionalnosti. Ovakvi odnosi rezultata sprovedenih među studentima različitih nacionalnih pripadnosti gotovo da preslikavaju dominantne političke narative među konstitutivnim narodima, a s obzirom da se u Republici Srpskoj dan potpisivanja ovog sporazuma praznuje kao neradni dan i državni praznik, dakle njeguje u kulturi sjećanja kao događaj od naročitog značaja, između ostalog, može da bude jedno od objašnjenja za najmanji procenat negativnih odgovora o Dejtonskom sporazumu kod studenata srpske nacionalnosti. Naravno ne i jedini. Ovdje dodajmo da je na raznim stručnim i naučnim konferencijama povodom prigodnih godišnjica zaključak obično glasilo da je Dejtonski sporazum garant opstanka srpskog naroda u BiH.

Grafikon 14.

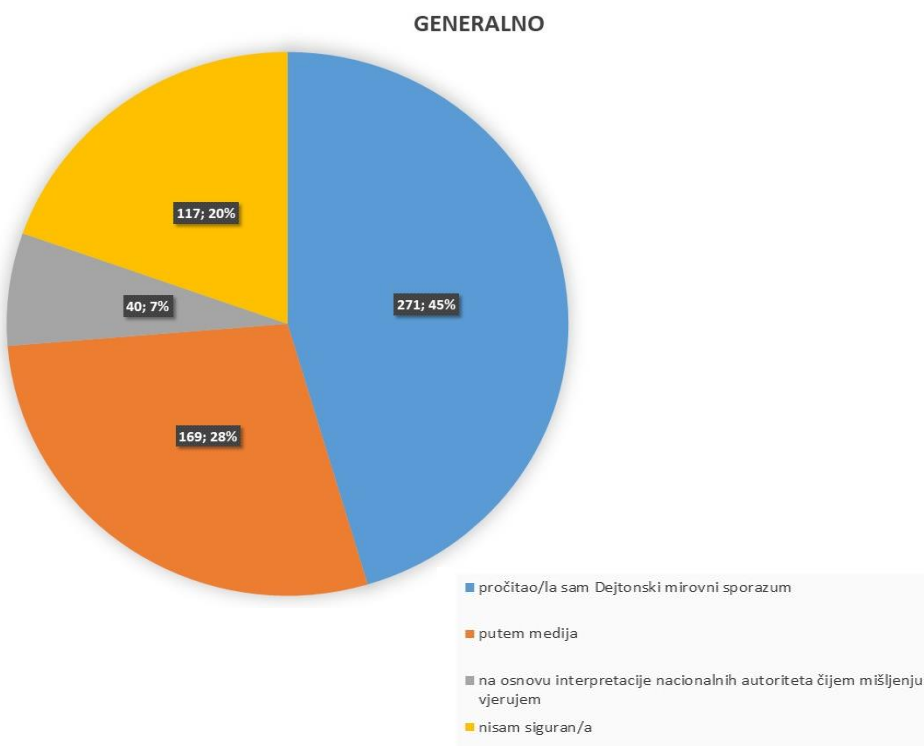

2.2. Čitanje Sporazuma

S obzirom da političke elite u BiH već četvrt vijeka različito tumače Dejtonski sporazum, nekada ga potpuno osporavajući, nekada selektivno tumačeći, kao i da su u medijima, čak i u naučnim publikacijama prisutne potpuno različite i međusobno suprotstavljene interpretacije Sporazuma, načina na koji je do njega došlo, kakav je njegov kvalitet i dometi, u ovom istraživanju željeli smo da doznamo kao se ispitanici uopšte informišu o njegovom sadržaju. Među ponuđenim odgovorima istakli smo iščitavanje sporazuma, sliku kreiranu od strane medija i tumačenja koja dobijaju od nacionalnih autoriteta.

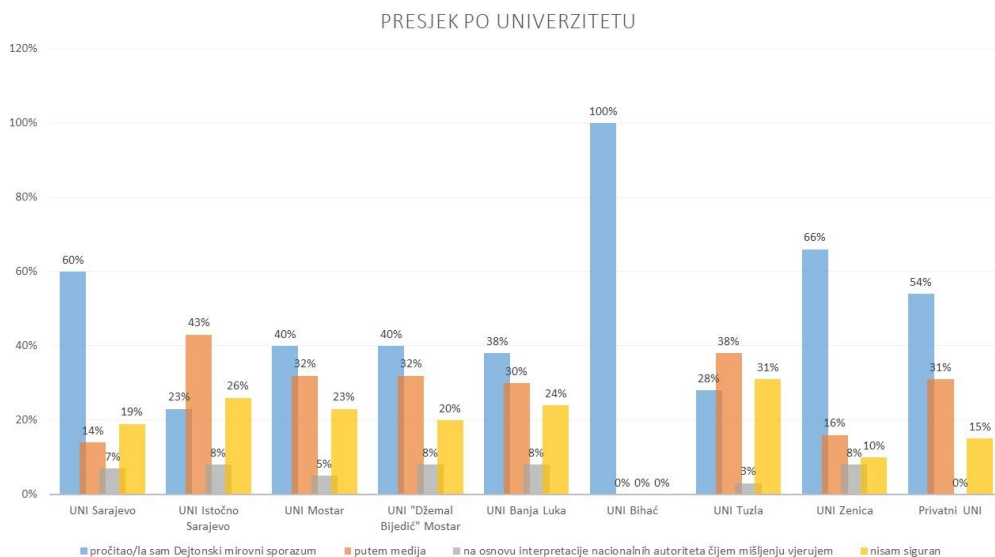
Dobijeni rezultati pokazuju da više od polovine studenata u BiH uopšte nije pročitao sadržaj Dejtonskog mirovnog sporazuma. Najmanji broj ispitanika, samo sedam odsto, odgovorio je kako se o sadržaju Sporazuma informiše na osnovu interpretacija nacionalnih elita čijem mišljenjima vjeruju.

Grafikon 15.

Na univerzitetima gdje većinsku studentsku populaciju čine studenti bošnjačke nacionalnosti, poput Univerziteta u Sarajevu ili Univerziteta u Zenici, veći je procenat ispitanika koji su odgovorili da su pročitali Dejtonski sporazum, dok univerziteti na kojima studiraju mladi akademci dominantno srpske nacionalnosti, poput Univerziteta u Banjoj Luci ili Univerziteta u Istočnom Sarajevu, većina ispitanika se sa sadržajem i tematikom u vezi Dejtonskog sporazuma informiše posredstvom masovnih medija. Sa dva univerziteta u Mostaru dobili smo gotovo identične odgovore. Na obje obale Neretve je oko 40 odsto ispitanika koji potvrđuju da su pročitali Dejtonski sporazum, dok je 30 odsto njih koji se o sadržaju Sporazuma upoznaje uz medijsko posredovanje. Iz ovih podataka, koji nam sugerišu da su ispitanici iz Federacije BiH ili oni koji studiraju u tom dijelu BiH više saznali o Dejtonom sporazumu njegovim neposrednim iščitavanjem, a postavlja se pitanje da li je razlog ovakvog rezultata u nastavnim procesima ili opštem političkom ambijentu u entitetima.

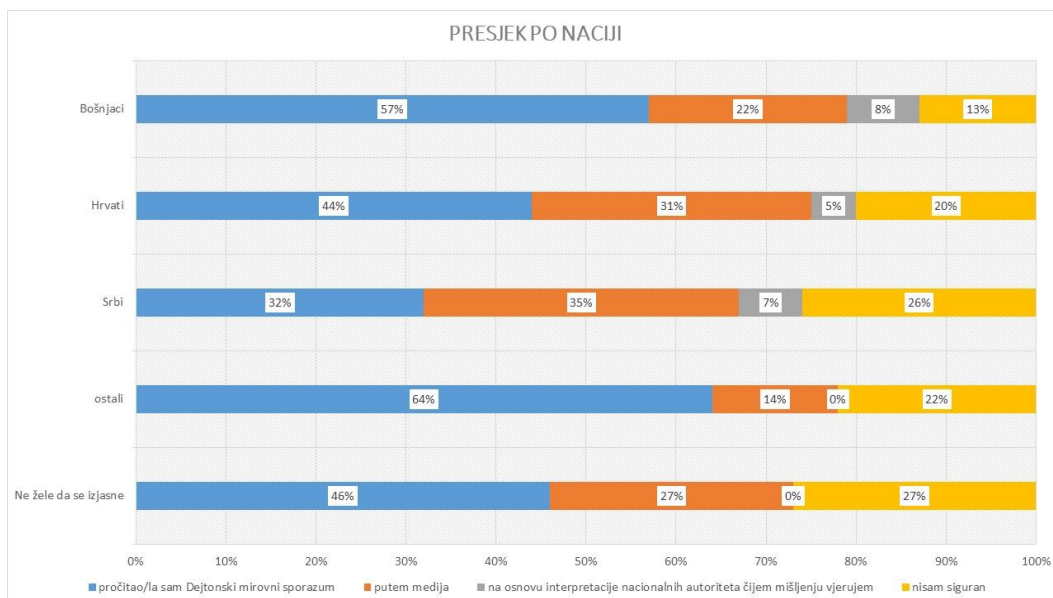
Grafikon 16.

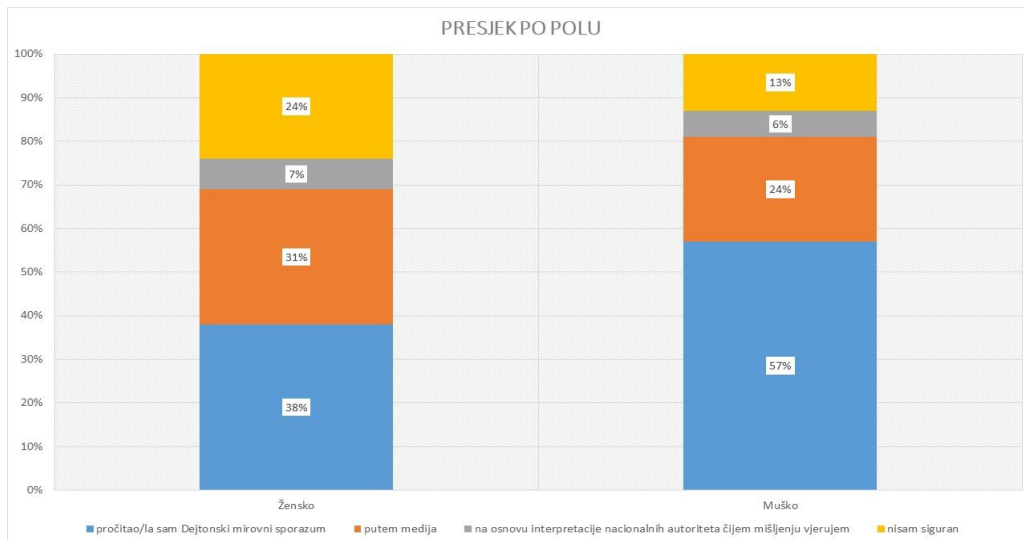
Kada je riječ o načinu informisanja ispitanika obuhvaćenih našim istraživanjem prema kriterijumu nacionalne pripadnosti, možemo vidjeti da

odgovori korespondiraju sa onima koje smo dobili analizirajući rezultate po kriterijumu mjesta univerziteta. Dok se tek svaki treći student srpske nacionalnosti izjasnio da je pročitao Dejtonski mirovni sporazum, među bošnjačkim studentima procenat je znatno veći, 57 odsto njih dalo je potvrđan odgovor. Dakle, iako se u Republici Srpskoj zvaničnici mnogo više zaklinju u Dejton, iako prevladava stav da je on garancija opstanka entiteta i ravnopravnosti naroda u BiH, ovo istraživanje pokazuje da se ovaj sporazum više proučava u univerzitetskim gradovima iz kojih se više čuju politički zahtjevi za promjenom ili ukidanjem dejtonskog ugovora, a tamo gdje se promovise kao nedodirljiv akt, oslonac je više na interpretaciji političkih autoriteta.

Grafikon 17.

Ako pogledamo polnu strukturu uočićemo da su studenati zainteresovaniji za analizu sadržaja Dejtonskog sporazuma od svojih koleginica, a već smo zaključili i da su studentkinje manje motivisane za političku tematiku generalno.

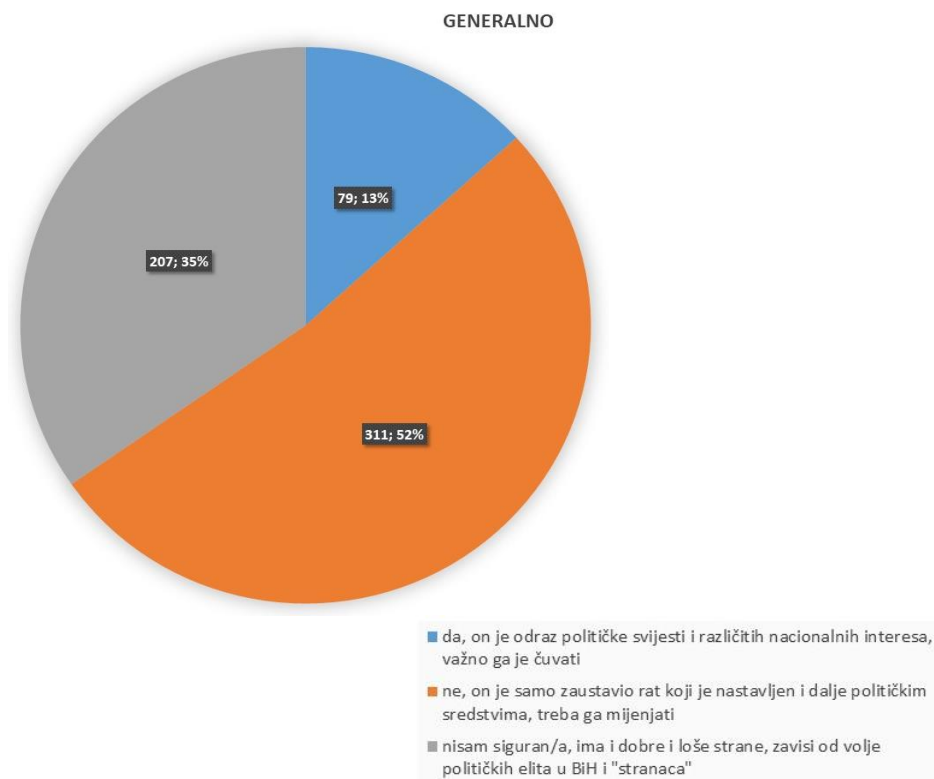
Grafikon 18.

2. 3. Ima li boljeg rješenja?

Dejtonski mirovni sporazum ispunio je svoj prvi zadatak 1995. godine. Zaustavio je oružane sukobe i međusobna ubijanja u Bosni i Hercegovini. Od proljeća 1992. godine do jeseni 1995. propali su pokušaji da se rat spriječi i zaustavi Kutiljerovim planom, pa Vens-Ovenovim i Oven-Stoltenbergovim planom, planom Kontakt grupe. Dejton je donio rezultat.

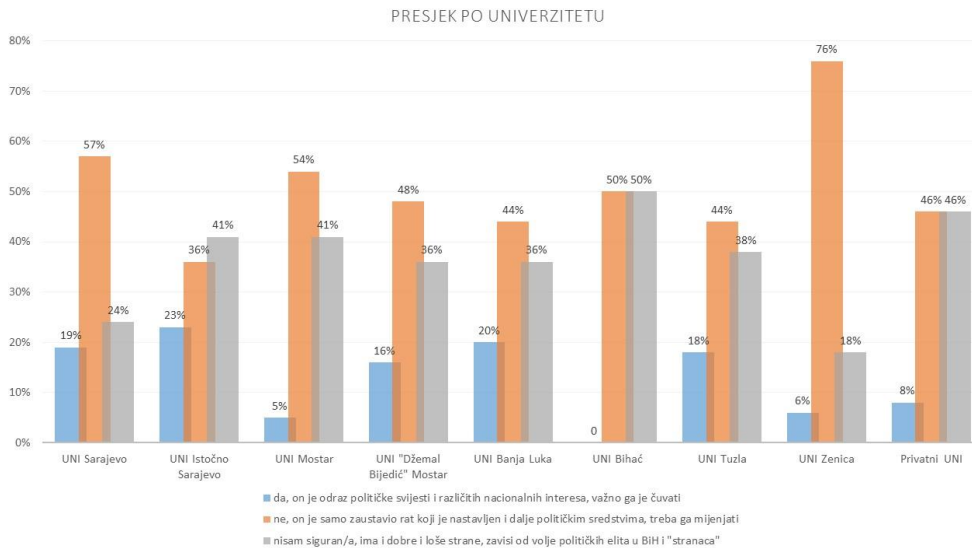
Četvrt vijeka poslije nezadovoljstvo političkom situacijom u BiH u određenim krugovima objašnjava se između ostalog i opstankom ovog sporazuma. Istraživali smo kako studenti gledaju na pitanje koje konstantno izaziva oštre društvene polemike. Više od polovine ispitanika uvjereni su kako uzrok postojećih problema leži u Dejtonskom mirovnom sporazumu, birajući odgovor da je njegova najznačajnija, a katkad i jedina svrha zaustavljanje rata. Nadalje, uvjereni su da je nakon 25 godina došlo vrijeme za njegovu modifikaciju. Manji procenat studenata, 13 odsto, dalo je potpuno suprotan odgovor, smatrajući kako je Sporazum potrebno čuvati jer predstavlja odraz političke svijesti i različitih nacionalnih interesa. U sličnom pitanju, međutim, kao uzrok problema u BiH naši ispitanici dali su prednost svim ponuđenim odgovorima, dok su u Dejtonskom sporazumu identifikovali najmanji konfliktni potencijal. Drugim riječima, ne drže ga kao idealno rješenje, ali ni kao najveći problem.

Grafikon 19.

Negativan stav studenata prema Dejtonskom mirovnom sporazumu, bez obzira na kojem univerzitetu studiraju ispitanici, može se vidjeti i iz odgovora na ovo pitanje. Na svakom univerzitetu dominira mišljenje da Sporazum više nije optimalno rješenje, da je samo zaustavio rat i da ovaj akt treba mijenjati. Ubjedljivo najnegativniji stav izrazili su studenti zeničkog univerziteta na kome tri četvrtine studenata dijeli ovo mišljenje, a zatim slijede Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Tuzla i Istočno Sarajevo koje se nalazi na začelju spiska sa 34 odsto ispitanika.

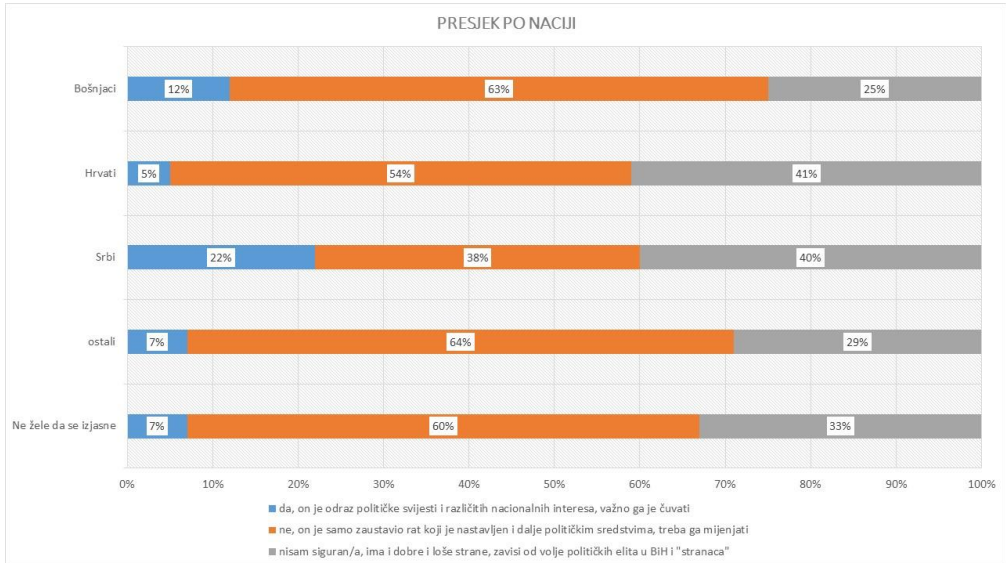
Interesantan je podatak da je gotovo jednak broj studenata u Banjoj Luci i Sarajevu izabrao odgovor koji sugerise kako je Dejtonski sporazum odraz političke svijesti i da ga je potrebno čuvati. Čini se da se zvanično mišljenje političkih elita Sarajeva i Banje Luke koje decenijama dominira u javnom prostoru ne podudara sa mišljenjem studenata, pa se postavlja pitanje i legitimnosti stavova političkih lidera među akademskom populacijom.

Grafikon 20.

Rezultati su pokazali da svega 13,2 odsto ukupnog broja ispitanika smatra da je Dejtonski mirovni sporazum optimalno rješenje i da ga je potrebno čuvati kao takvog. Kada je riječ o nacionalnoj pripadnosti, nešto više od trećine ispitanika srpske nacionalnosti smatra kako Dejtonski sporazum nije bio optimalno rješenje, kao i nešto više od polovine ispitanika hrvatske nacionalnosti, dok taj broj kod ispitanika bošnjačke nacionalnosti dostiže dvije trećine ispitanika. Ovakve rezultate možemo uporediti sa otvorenim nazadovoljstvom bošnjačkih političkih elita Dejtonskim sporazumom, a prepoznamo ga i u poznatoj izjavi Alije Izetbegovića na sam dan potpisivanja: "Ovo nije pravedan mir, ali je pravedniji od nastavka rata. U ovakvoj situaciji kao što jeste, i u ovakvom svijetu kakav je, bolji mir i nije mogao biti postignut". S druge strane, komparativna analiza nekoliko odgovora većeg dijela studenata srpske nacionalnosti odaje utisak prilične dezorijentisanosti, nekonzistentnosti, pa i protivrječnosti u iskazanim mišljenjima.

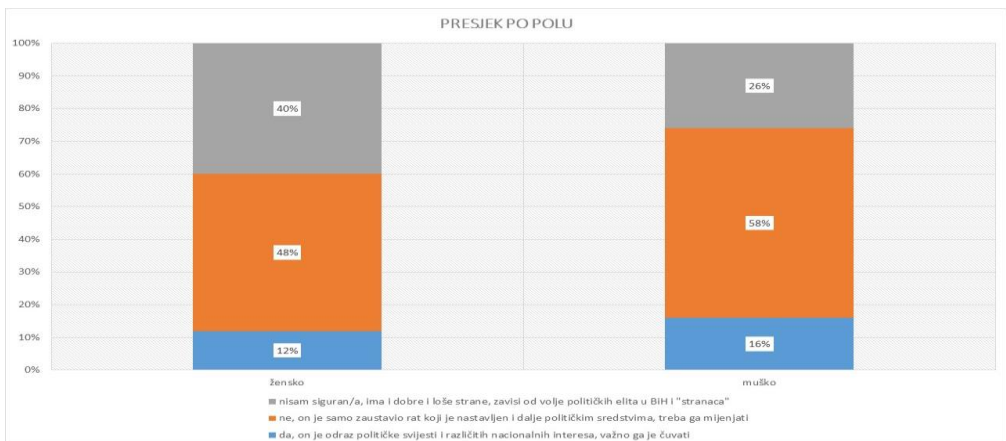
Ono što dodatno ostavlja neugodan utisak, a u prilog apatičnosti i apolitičnosti mladih za bavljenje društvenim i političkim pitanjima, jeste da više od trećine ispitanika studenata nema stav o ovom pitanju.

Grafikon 21.

Poredeći odgovore prema polnoj pripadnosti, vidimo nešto veći procenat muškaraca koji misle da je vrijeme za promjenu Dejtonskog sporazuma, dok je veći procenat ispitanika ženskog pola koje nemaju formiran stav, vjerujući kako Sporazum posjeduje i pozitivne i negativne strane, kao i da najveći uticaj na način njegove primjene imaju političke elite i međunarodni faktor.

Grafikon 22.

2. 4. Neispunjena očekivanja

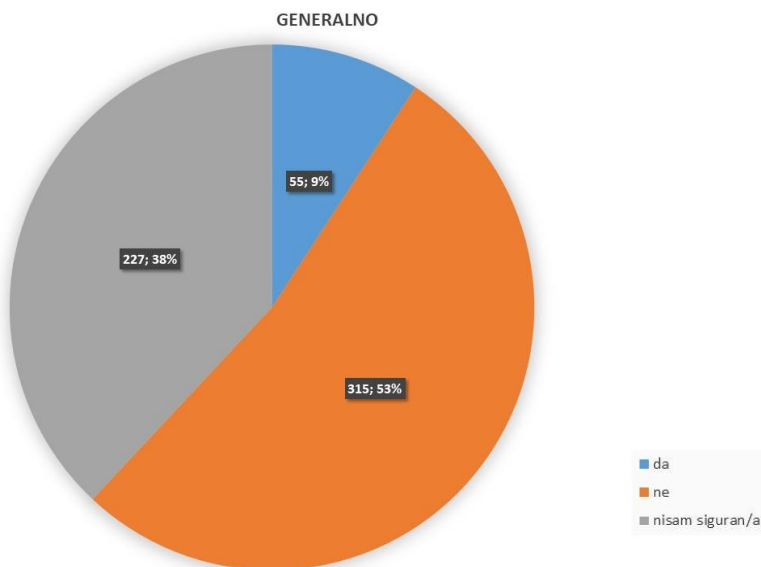
Dejtonski mirovni sporazum sačinjava 11 aneksa kojima je određeno funkcionisanje Bosne i Hercegovine, i to su: 1) vojna pitanja, 2) međuentitetska linija razgraničenja, 3) izbori, 4) ustav, 5) arbitraža, 6) ljudska prava, 7) problem izbjeglica, 8) nacionalni spomenici, 9) javne korporacije, 10) civilna primjena sporazuma (Kancelarija visokog predstavnika), 11) policijske snage.

Osnovni ciljevi Dejtonskog sporazuma svrstavaju se u sljedeće četiri grupe:

1. Uspostavljanje trajnog mira u Bosni i Hercegovini, očuvanje međunarodnog subjektiviteta, nezavisnosti i integriteta Bosne i Hercegovine;
2. Unutrašnje preuređenje države na federalističkim osnovama;
3. Izgradnja demokratskog političkog sistema na osnovi konsocijalizma, vladavine prava i balansa etničkih i građanskih vrijednosti;
4. Integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

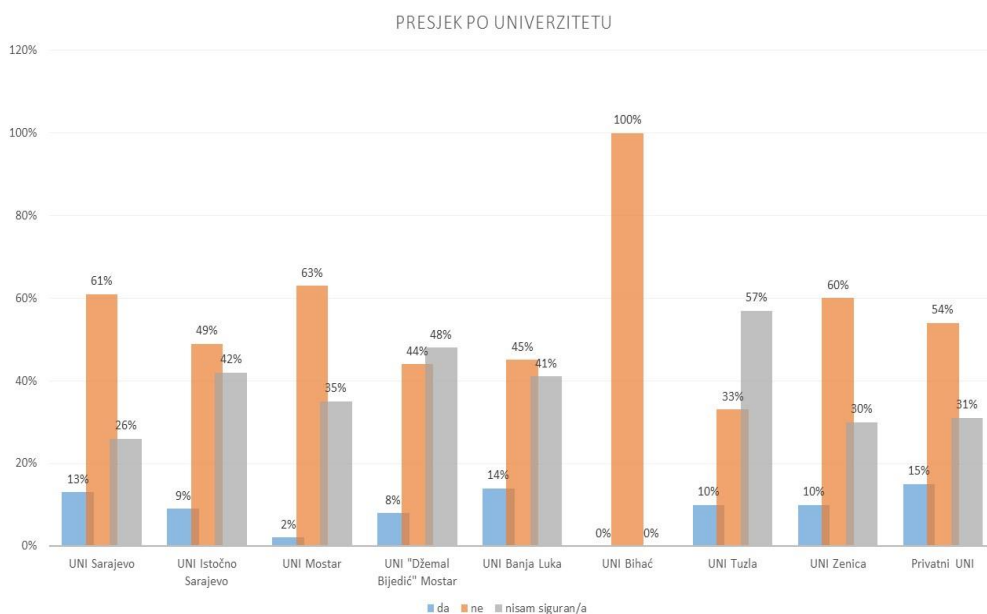
Postavili smo pitanje efekata koje je ovaj sporazum imao u prethodnih 25 godina na kreiranje društvenih odnosa u BiH.

Grafikon 23.

Studenti BiH su saglasni i kod ovog pitanja s obzirom na to da na svakom univerzitetu dominira mišljenje da Dejtonski spozum nije ispunio očekivanja. Blage varijacije postoje na univerzitetima na kojima ima manje neutralnih po ovom pitanju (Sarajevo, Mostar, Zenica i privatni univerziteti koji zajedno čine jednu kategoriju), pa negativni odgovori imaju više procenata, za razliku od drugih univerziteta na kojima je veći procenat onih koji nisu sigurni. Ovakav negativan stav na svim univerzitetima potvrđuje pretpostavke iz prethodnih pitanja, da Dejtonski mirovni sporazum očigledno nije položio ispit pred studentima ni na jednom univerzitetu u BiH.

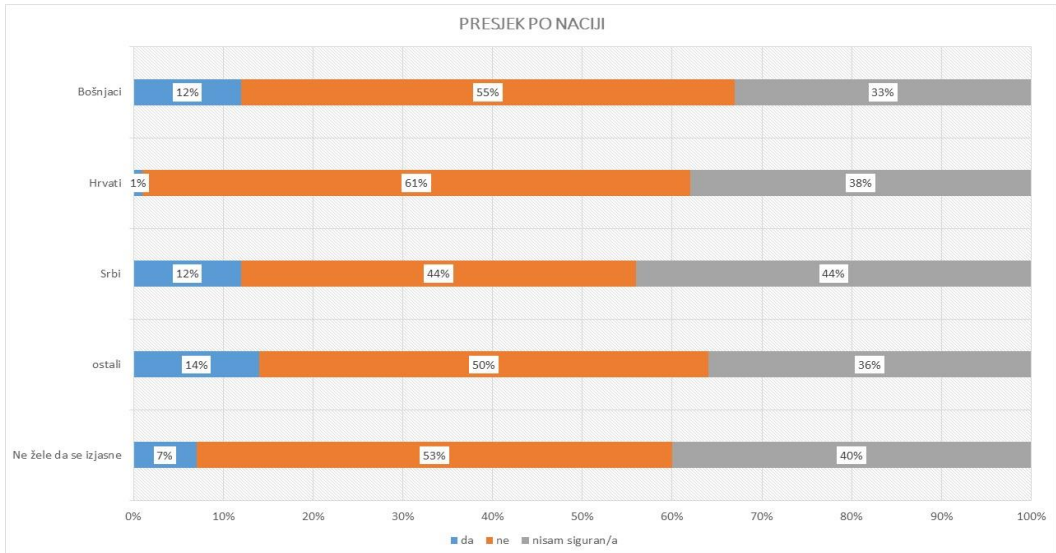
Grafikon 24.

Rezultati pokazuju kako tek svaki deseti ispitanik ima pozitivan stav o efektima koje je Dejtonski sporazum prouzrokovao. Najnegativniji stav pristutan je kod ispitanika hrvatske nacionalnosti, 61 odsto ispitanih, dok je najniži kod srpskih ispitanika gdje je na nivou od 44 odsto. Negativan stav ispitanika hrvatske nacionalnosti potvrđuje i činjenica da je svega jedan ispitanik odgovorio potvrdno na ovo pitanje. Uzroci ovakvog raspoloženja mogu se pronaći u nazadovoljstvu političkim položajem Hrvata u BiH koje je, prema dominantnom mišljenju, prouzrokovao Dejtonski sporazum –

odnosno nepostojanje trećeg entiteta, mogućnost izbornog preglasavanje za hrvatskog člana Predsjedništva BiH i demografska inferiornost koja ih čini “dvostrukom manjinom”, ne samo na nivou BiH nego i unutar Federacije BiH.

Grafikon 24.

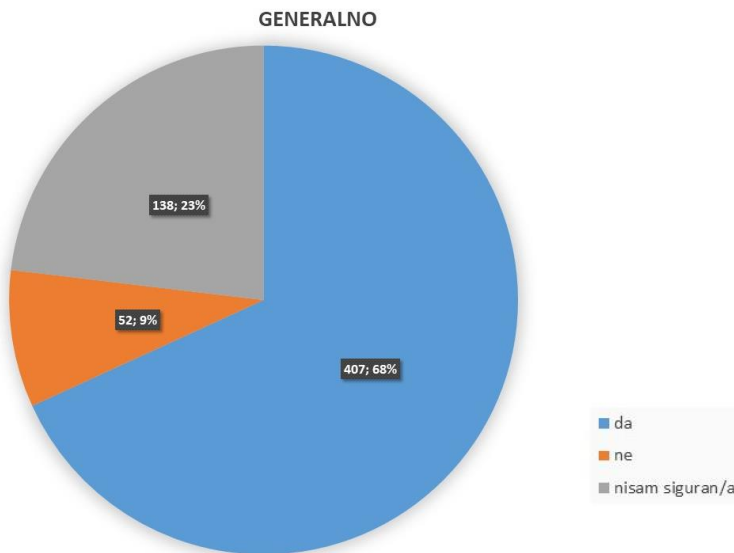

Da li je Dejtonski sporazum izgubio svoju prvobitnu namjenu i da li je vrijeme za promjenu Ustava Bosne i Hercegovine? Tokom posljednjih 25 godina bilo je nekoliko inicijativa za izmjenu Ustava, od kojih su najpoznatije Aprilski paket, Prudski sporazum i Butmirski paket, koje nisu realizovane uslijed nemogućnosti postizanja dogovora između političkih elita konstitutivnih naroda. Ipak, Ustav BiH pretrpio je određene izmjene koje se mogu podijeliti u sljedeće kategorije: odluke visokog predstavnika, prenos nadležnosti na državni nivo na osnovu sporazuma entiteta i donošenje zakona u Parlamentarnoj skupštini BiH. Upravo su poznih 90-ih i početkom 2000-ih brojne promjene načinjene posredstvom Kancelarije visokog predstavnika među kojima se ističu, naročito u srpskom političkom korpusu, prenosi nadležnosti sa entitetskog na nivo BiH. Za promjenu Ustava kroz Parlamentarnu skupštinu potrebna je dvotrećinska većina uz podršku tri od pet članova kluba poslanika svakog od tri konstitutivna naroda u Domu naroda BiH. Neki od primjera izmjena Ustava na ove načine jesu formiranje

Distrikta Brčko, osnivanje Visokog sudskog i tužilačkog savjeta ili donošenje Zakona o krivičnom postupku BiH.

Nastojali smo da saznamo stavove studentske populacije BiH o saglasnosti sa postojećim ustavnopravnim poretkom. Da te saglasnosti zapravo i nema govori nam sljedeći Grafikon 25. na kome je jasno prikazano kako čak 68 posto studenata smatra da je došlo vrijeme za korijenite promjene akta na kome počiva država Bosna i Hercegovina.

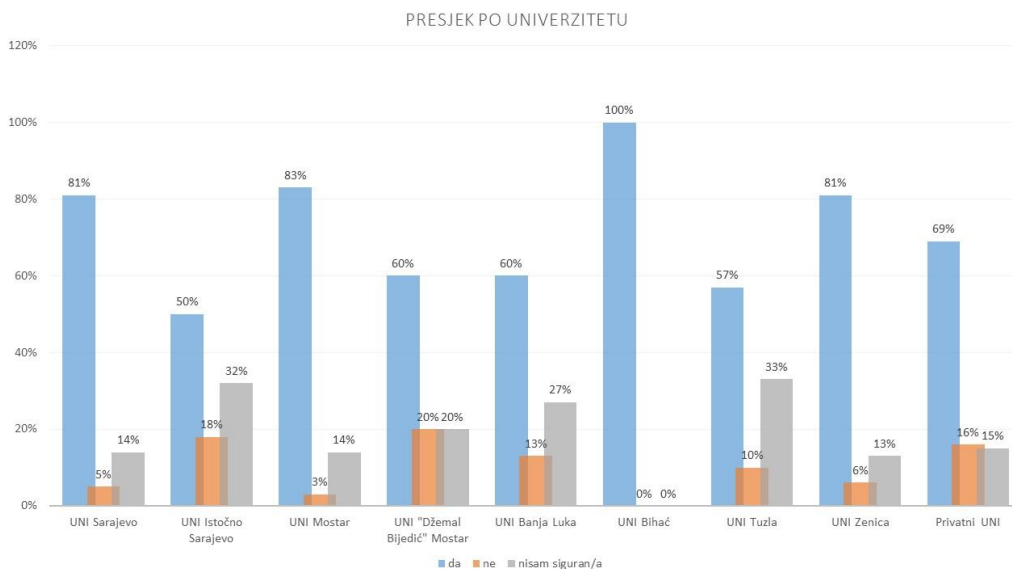
Grafikon 25.

Obzirom na to da se ovo pitanje naslanja na prethodno u kome smo mogli vidjeti izrazito negativan stav bosanskohercegovačkih studenata prema Dejtonskom sporazumu, ne iznenađuje podatak da na svakom univerzitetu dominira mišljenje o potrebi izmjene Ustava BiH. Na univerzitetima u Banjoj Luci, Istočnom Sarajevu, Tuzli i Univerzitetu Džemal Bijedić u Mostaru oko 60 odsto ispitanika smatra da je vrijeme za promjenu najbitnijeg političko-pravnog akta BiH, dok je taj postotak nešto viši u Sarajevu, Mostaru i Zenici i iznosi oko 80 procenata. Još jednom primjećujemo razliku između narativa koje promoviraju nacionalne političke elite i mišljenja studenata u BiH. Čini se da studenti nisu dali negativnu ocjenu samo ovom sporazumu, već i političkim elitama koje su zadužene za njegovu implementaciju.

U svakom slučaju, odnos prema najvišem političko-pravnom aktu u državi važna je dimenzija proučavanja stanja političke kulture stanovništva. Sposobnost kritičkog propitivanja, ali i nivo lojalnosti Ustavu ukazuje na tzv. softver političkog sistema. U Bosni i Hercegovini postoji stalna debata o potrebi ustavnih promjena, ali ostaje dilema kako je moguće povjerovati da bi političke elite i građanstvo mogli da budu lojalni čuvari i ustavne patriote akata koji tek treba da se donesu, ako nisu sposobni da iste osobine potvrde prema onim aktima koji su već godinama na snazi!

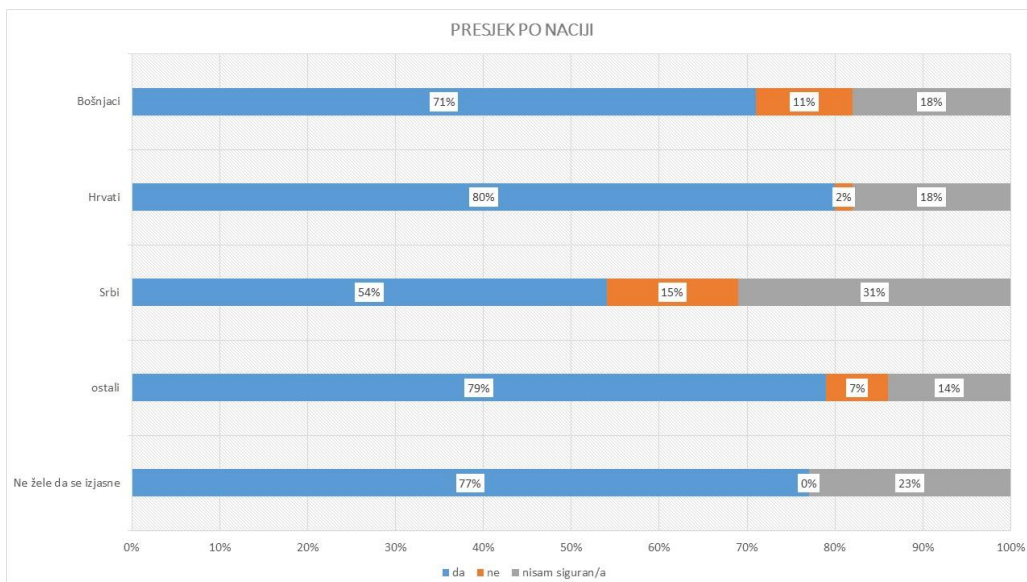
Grafikon 26.

Tek svaki deseti ispitanik smatra da je Dejtonski sporazum ispunio očekivanja i da nije vrijeme za njegovu promjenu. Zanimljivo je da svega dva odsto ispitanika hrvatske nacionalnosti dijeli takav stav, što se opet nadovezuje sa zapažanjima iz prethodnog pitanja. Ono što je naročito zanimljivo jeste da svega 22 odsto ispitanika srpske nacionalne pripadnosti smatra kako nije vrijeme za promjenu Ustava, što je kontrastav političkom stajalištu aktuelne vlasti Republike Srpske koja se predstavlja kao zaštitnik dejtonskog aranžmana i zagovara povratak na "izvorni Dejton". Podatak da tek svaki deseti ispitanik smatra da je Dejtonski sporazum ispunio prvobitna očekivanja i da ustavnopravni poredak BiH treba biti predmet preispitivanja,

ukazuje nam da studentska populacija sebe ne doživljava kao automatskog nastavljачa aktuelnih političkih trendova.

Grafikon 27.

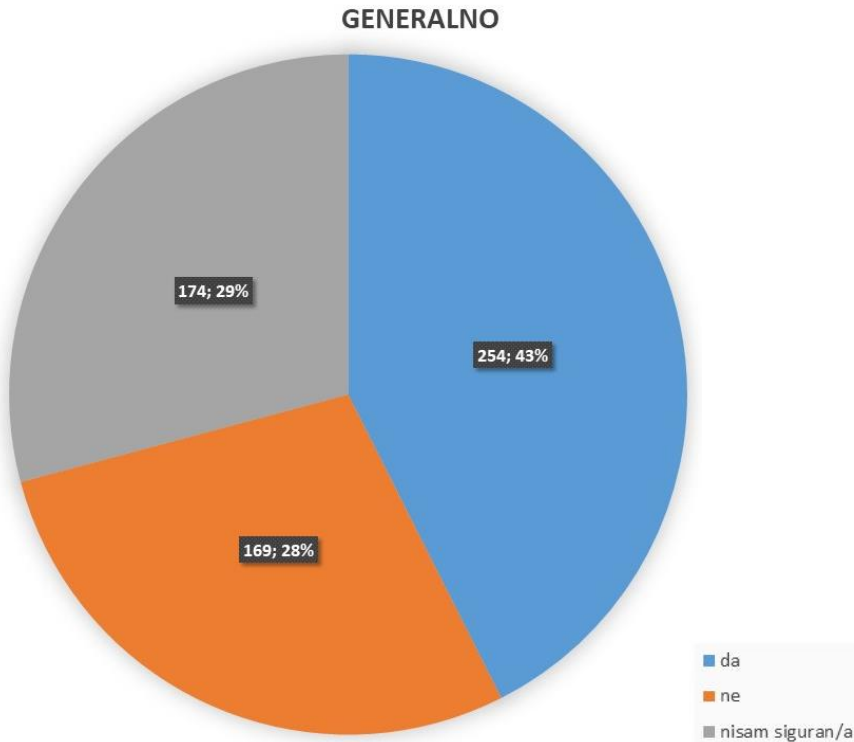

2. 5. Praznik nije problem

Datum kada je potpisan Dejtonski sporazum, 21. novembar, jedan je dana kada se očituje koliko je podijeljena Bosnu i Hercegovinu. Dok se u Republici Srpskoj obilježava kao državni praznik, u Federaciji BiH se ne praznuje, ali se kao Danom državnosti obilježava 1. mart, datum kada je održan referendum (plebiscit) o nezavisnosti 1992. godine, kada su se građani mahom hrvatske i bošnjačke nacionalnosti izjasnili za samostalnu i nezavisnu BiH, dok je srpska strana bojkotovala prvomartovski referendum i ovaj datum pamti kao predigru građanskog rata. Tako se održavaju različite kulture sjećanja.

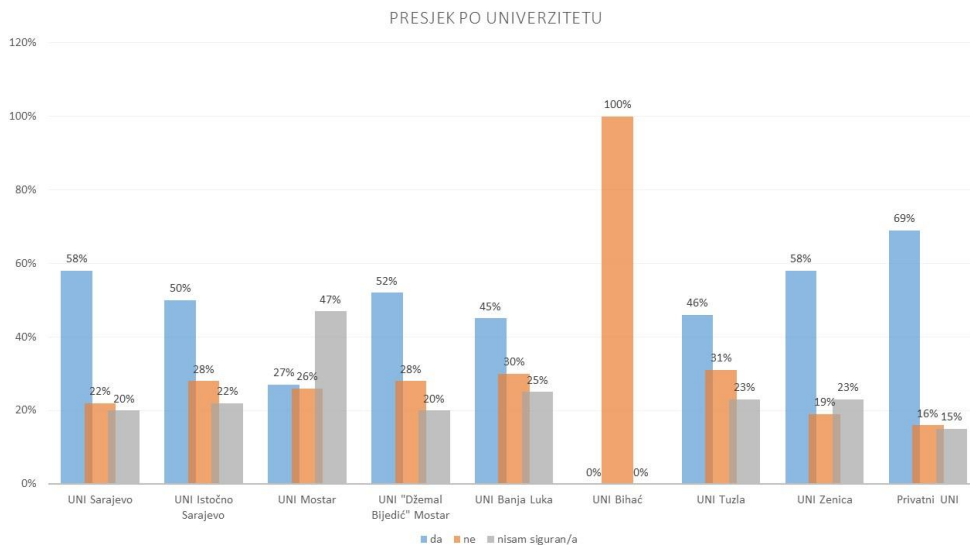
Postavili smo pitanje studentima da li 21. novembar treba biti državni praznik na cijeloj teritoriji BiH? Mogu li se njihovi stavovi razlikovati od stavova političke elite u BiH kada je riječ o obilježavanju državnih praznika, ali i kao svojevrsni pokazatelj kolike su mogućnosti pronalaska minimuma zajedničke saglasnosti tri konstitutivna naroda. I odgovori su bili ohrabrujući.

Grafikon 28.

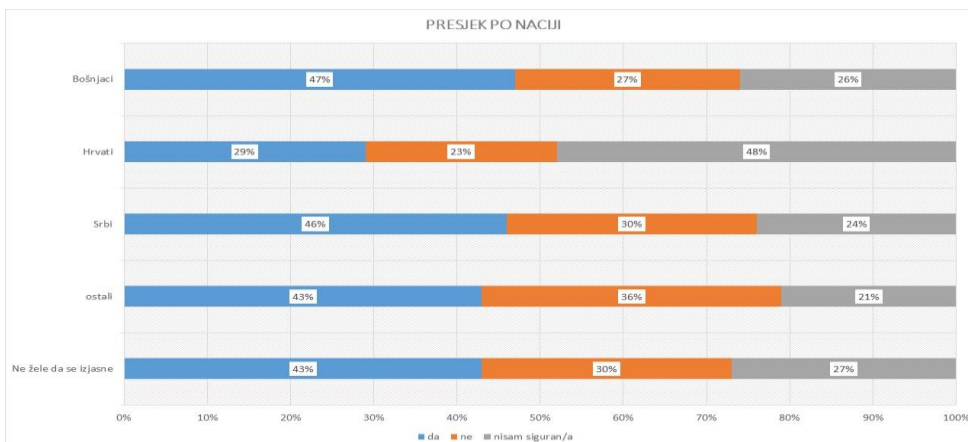
Izuzev Sveučilišta u Mostaru na kome 27 procenata ispitanika smatra kako 21. novembar treba biti državni praznik, njih 26 odsto da ne treba, dok je ostatak suzdržan, na svim ostalim univerzitetima ovaj procenat dvostruko je viši. Zanimljivo je napomenuti kako je ovaj procenat najviši na univerzitetima u Sarajevu i Zenici te iznosi 58 odsto. Nešto ispod polovine ispitanika odgovorilo je potvrdno na univerzitetima u Banjoj Luci, Istočnom Sarajevu i Tuzli. Ovim smo još jednom u ovom istraživanju doznali o kontradiktornosti zvaničnih politika u državi sa stavovima studenata.

Grafikon 29.

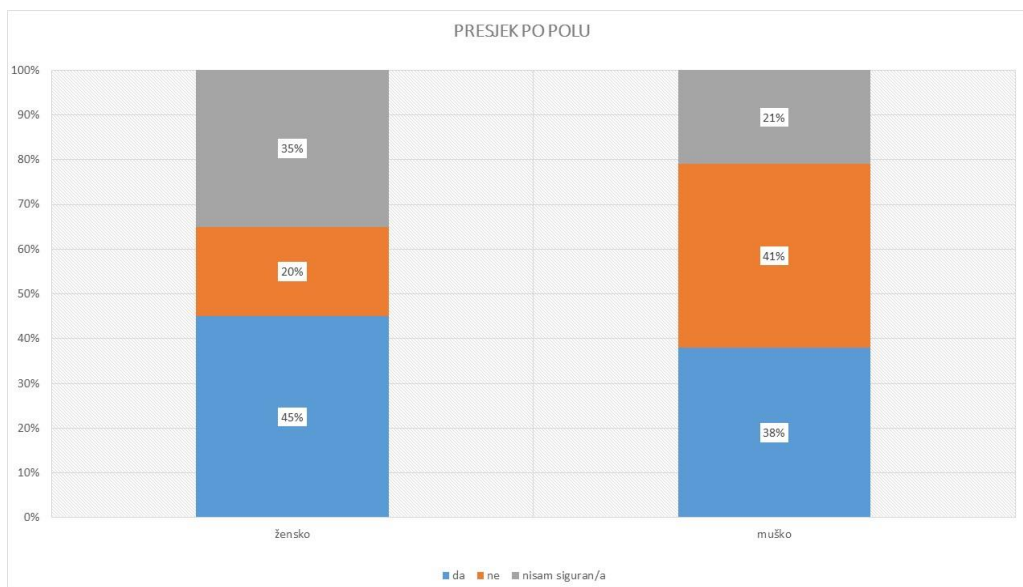
Dobijeni odgovori prikazuju kako među studentima bošnjačke nacionalnosti izrazito negativan odgovor na ovo pitanje ima manje od trećina, 27 odsto studenata, dok gotovo polovina ispitanika bošnjačke nacionalne pripadnosti ima pozitivan stav. Štaviše, veći je udio ispitanika bošnjačke nacionalnosti koji smatraju kako bi 21. novembar trebalo da bude državni praznik na cijeloj teritoriji BiH, može da predstavlja podsticaj donosiocima odluka u Federaciji BiH. Na ovom pitanju zaključujemo da bi studenti kao svojevrsni reprezentivi tri konstitutivna naroda lakše položili ispit minimalnog zajedničkog konsenzusa od onih koji dvije i po decenije (ne)donose političke odluke za koje bismo držali kao usaglašena rješenja.

Grafikon 30.

Kada je u pitanju obilježavanje 21. novembra kao državnog praznika, iznenađenje je da duplo više muških ispitanika smatra kako ovaj datum ne treba biti državni praznik. Pozitivan odnos studentkinja prema ovom pitanju poredimo sa jednako proporcionalno visokom procentu neutralnih ispitanika ženskog pola, uz konstataciju zasnovanu na psihološkim istraživanjima na osnovu kojih su pripadnice nježnijeg pola spremnije na kompromise.

Grafikon 31.

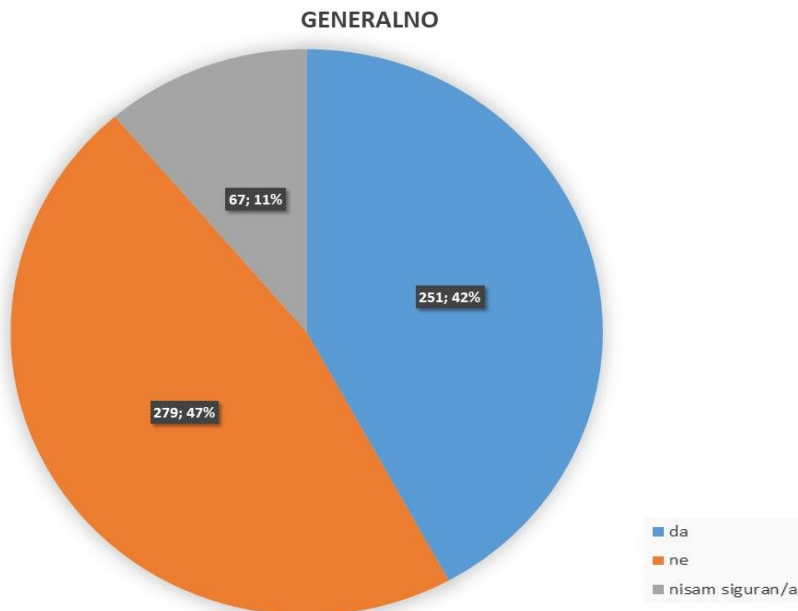
2. 6. Zajednički simboli

Naredno pitanje koje smo postavili studentima je da li se identifikujete sa državnim simbolima BiH (zastava, himna, grb)? Zvanični simboli države Bosne i Hercegovine nastali su posredovnjem međunarodne zajednice. Zastava BiH usvojena je Zakonom o zastavi BiH 4. februara 1998. godine na inicijativu visokog predstavnika Karla Vestendorpa nakon što neki prijedlozi nisu uspjeli proizvesti unutrašnji konsenzus. Plava podloga predstavlja mir dok tamna nijansa korespondira sa zastavom Evropske unije. Na sredini plave podloge nalazi se žuti trougao koji simbolizuje teritorijalni oblik BiH, odnosno tri konstitutivna naroda, a duž hipotenuze nalazi se devet bijelih zvjezdica koje reprezentuju Evropu. Poslanici SDS-a i HDZ-a bili su suzdržani

prilikom izglasavanja Zakona. Po uzoru na zastavu, grb BiH usvojen je u maju 1998. godine. Naredne 1999. godine, takođe na inicijativu visokog predstavnika Vestendorpa, usvojena je kompozicija "Intermeco" banjalučkog kompozitora Dušana Šestića kao državna himna. Himna BiH jedna je od tri državne himne bez teksta, uz himne Španije i San Marina.

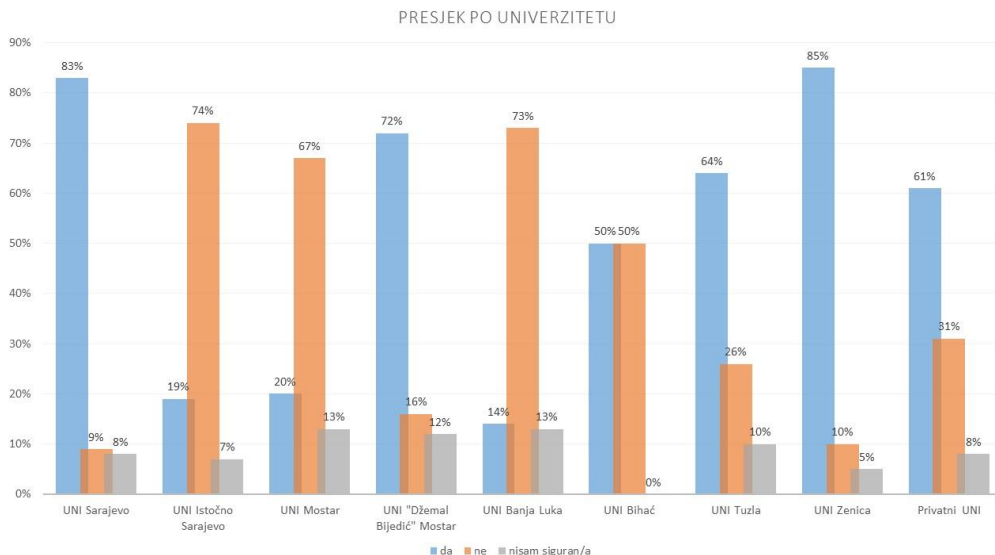
Bez obzira na okolnosti u kojima su državni simboli kreirani bilo bi očekivano da generacija koja je rođena nakon njihovog stvaranja posjeduje određene pozitivne asocijacije, da se poistovjećuje sa simbolima države u kojoj su rođeni. Odgovori ispitanika ovog istraživanja nas u to nisu uvjerali s obzirom na to da se samo 42 odsto njih identifikuje sa zastavom, himnom i grbom BiH. Gotovo polovina studenata se ne identifikuje, dok je mali broj njih suzdržan. Razlozi za ovakve stavove nakon četvrt vijeka od završetka sukoba na ovim prostorima među mlađim naraštajima ne mogu se tražiti kroz nedovoljno učešće konstitutivnih naroda u kreiranju simbola države ili zbog uticaja stranog faktora, već antagonizovanog političkog ambijenta, uticaja medija, drugim riječima ambijenta u kojem su socijalizovani.

Grafikon 32.

U dosadašnjem dijelu istraživanja mogli smo vidjeti veliki stepen komplementarnosti u stavovima studenata širom BiH, međutim ovo pitanje je dovelo do potpunog razilaženja u mišljenjima studenata različitih univerziteta. Tako se dvije trećine studenata u Banjoj Luci, Istočnom Sarajevu i na Sveučilištu u Mostaru ne identifikuje sa državnim simbolima BiH. Sa druge strane, u Sarajevu, Zenici, Tuzli i istočnom dijelu Mostara situacija je potpuno drugačija i dvije trećine studenata se identifikuje sa zastavom, himnom i grbom BiH, dok je sasvim mali procenat ispitanih dao negativan odgovor.

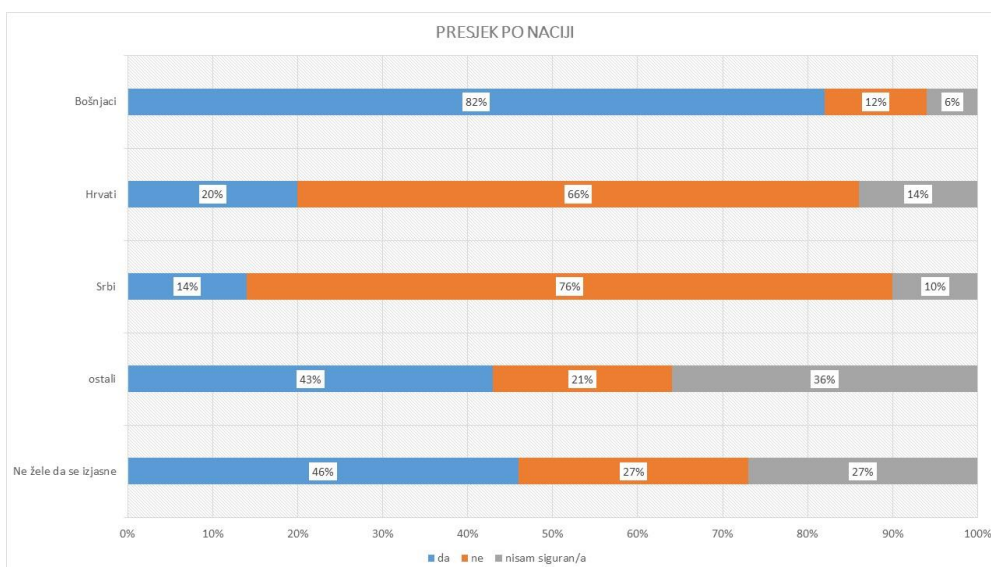
Grafikon 33.

Rezultati ilustruju da se manje od polovine ispitanih studenata identifikuje sa državnim simbolima BiH. Ogroman je raspon identifikacije između ispitanika tri nacionalne grupe. Naime, dok se tek 14 odsto studenata srpske nacionalnosti identifikuje sa državnim simbolima BiH, isti je slučaj tek sa svakim petim hrvatskim ispitanikom, dok procenat bošnjačkih studenata koji se identifikuju sa nacionalnim obilježjima BiH iznosi čak 82 posto. Negativan odnos prema državnim simbolima nije drugačiji ni kada su u pitanju studenti koji pripadaju nekoj od nacionalnih manjina ili oni koji pak nisu željeli da se izjasne. U oba slučaja možemo vidjeti svega nešto preko 20 procenata onih koji se sa državnim simbolima identifikuju.

Iz ovih rezultata može se zaključiti da se sa državnim simbolima identifikuju gotovo isključivo studenti bošnjačke nacionalnosti, dok je taj procenat kod studenata srpske i hrvatske nacionalnosti izrazito nizak. Da li se takvi odgovori mogu objasniti time što državni simboli nisu izraz istorijskog iskustva, kulturnih identiteta ili političke volje lokalnih naroda ili zbog negativne političke i medijske kampanje koja prevladava u srpskoj i hrvatskoj zajednici, često i kao odgovor na poistovjećivanje bosanskih i bošnjačkih identitetskih karakteristika u javnom mnjenju.

Grafikon 34.

Ovo pitanje jedno je od rijetkih iz našeg istraživanja na kojem nije bilo većeg broja ispitanika ženskog pola koje nisu željele ili nisu znale kako da se izjasne. Stavovi oba pola su procentualno slični s tim da je za nijansu viši procenat muškaraca koji se sa simbolima države Bosne i Hercegovine ne uspijevaju identifikovati.

2. 7. Čuvari Dejtona

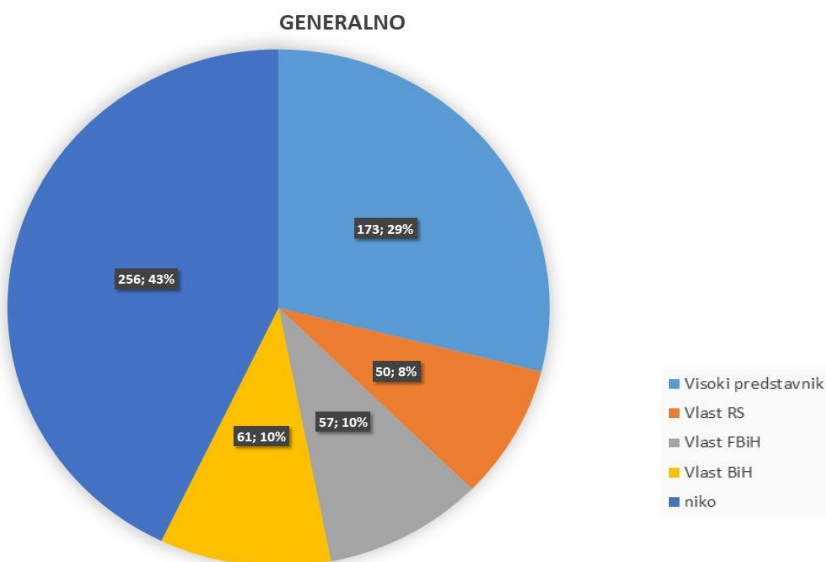
I nakon 25 godina od njegovog ratifikovanja Dejtonski sporazum predstavlja izrazito aktuelnu temu unutar javnosti BiH, gotovo svakodnevno biva suočen sa brojnim kritikama, osporavanjima i zahtjevima za reviziju. Iz Republike Srpske

čuju se zahtjevi se povratak nadležnosti koje su prenesene sa entitetskih nivoa na državni nivo, dok se na drugoj strani, iz Federacije BiH zalažu se za reformu Sporazuma, bošnjačka strana zagovara veću centralizaciju i unutrašnje uređenje na principu multinacionalnih ekonomskih regija koje bi odmijenile entitete, dok hrvatska politička elita većim ili manjim intenzitetom pokazuje želju za stvaranjem trećeg entiteta i izmjenu izbornog zakona. Važan akter na političkoj sceni BiH je i dalje Kancelarija visokog predstavnika (OHR) koja je u uvodnim godinama dejtonske BiH imala ogroman uticaj na uređenje države i dnevnopolitička pitanja, da bi se do danas on umnogome umanjio.

Ko je najveći zaštitnik Dejtonskog mirovnog sporazuma? Ispitanicima je ponuđeno da kao najvećeg zaštitnika dejtonske BiH označe jedan od tri nivoa vlasti ili OHR kao simbol uticaja međunarodne zajednice. Peti odgovor glasio je "niko". Ispitanici su i kod ovog pitanja imali mogućnost da navedu samo jedan odgovor.

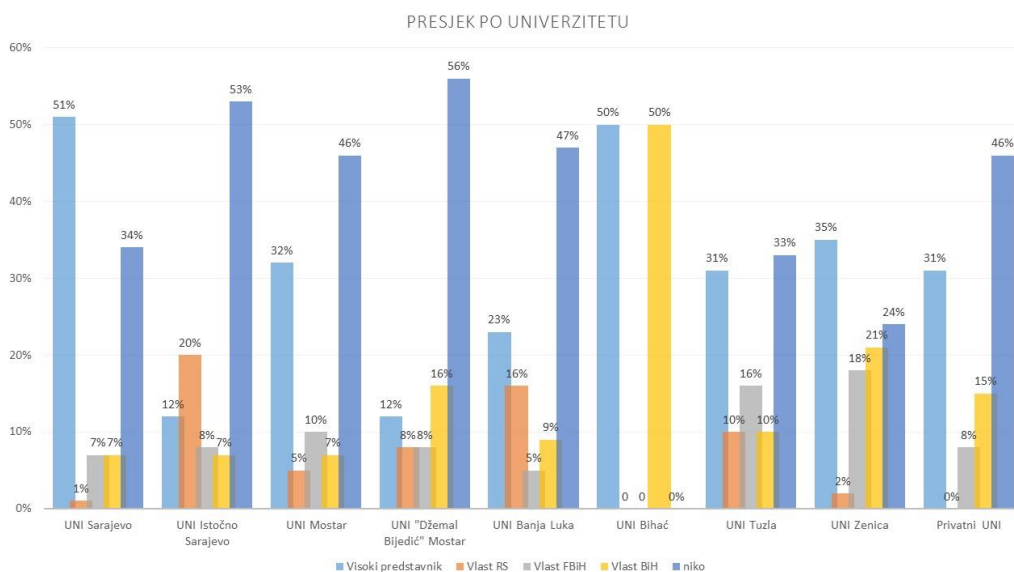
Ako je vjerovati generaciji koja će BiH u narednim decenijama predstavljati i predvoditi, istinski zaštitnik Dejtonskog mirovnog sporazuma ne postoji. Da niko ne štiti Ustav složilo se 43 odsto studenata, dok njih 29 odsto kao glavnog zaštitnika prepoznaje visokog predstavnika. Vlasti na nivou BiH, FBiH i RS su zabilježile gotovo jednak stepen nepopularnosti kada je riječ o ovom pitanju. Manjak povjerenja prema institucijama na svim nivoima vlasti.

Grafikon 35.

Kada uporedimo odgovore prema podacima po univerzitetima sa kojih ispitanici dolaze uočavamo da ne postoji velika razlika u rezultatima sa odgovorima prema kriterijumu nacionalnosti ispitanika. Da niko naročito ne brine o zaštiti Dejtonskog sporazuma smatra većina ispitanih u Banjoj Luci, Istočnom Sarajevu, Mostaru i Tuzli, dok je taj procentat nešto niži u Sarajevu i Zenici gdje se visoki predstavnik smatra najznačajnijim zaštitnikom Sporazuma. Takođe, primjećujemo kako je mali broj ispitanih na svim fakultetima prepoznao vlast BiH kao zaštitinika političko-pravnog akta države. Da je vlast Republike Srpske zaštitnik Dejtona smatra tek nekolicina studenata u Banjoj Luci, Istočnom Sarajevu i Tuzli.

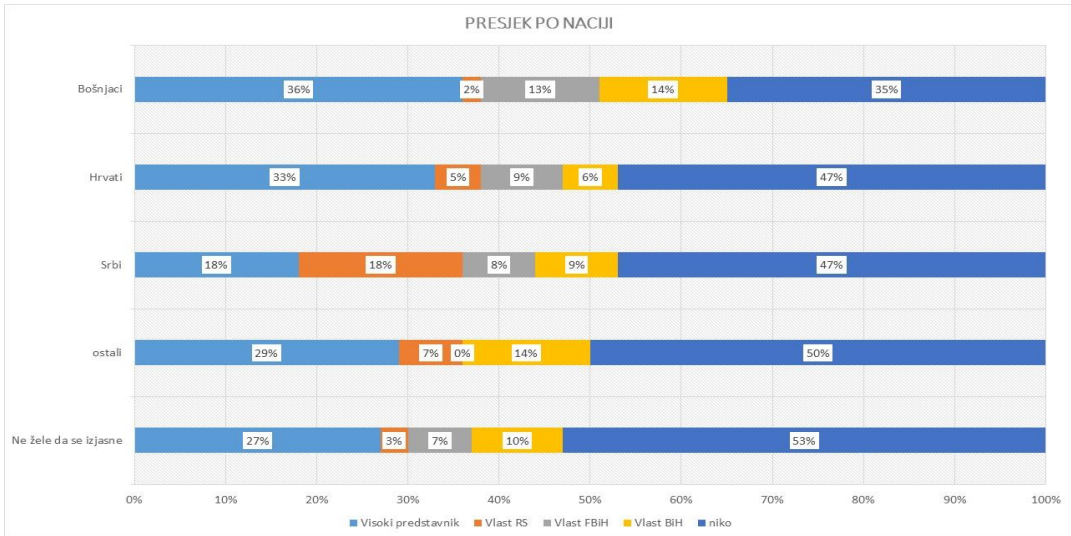
Grafikon 36.

Kada posmatramo odgovore grupišući ih po nacionalnom kriterijumu, vidjećemo kako ne postoji velika razlika u rezultatima koje smo dobili analizirajući odgovore po univerzitetima sa kojih studenti dolaze. Najveći procenat ispitanika stavlja je da najveći zaštitnik Dejtonskog sporazuma ne postoji. Ovom postotku prvenstveno doprinose srpski ispitanici kod kojih gotovo svaki drugi dijeli ovo mišljenje, dok student bošnjačke i hrvatske nacionalnosti visokog predstavnika vide kao najvećeg zaštitnika Sporazuma.

Rezultati i kod ovog pitanja potvrđuju veliku ujednačenost stajališta među studentskom populacijom koja je obuhvaćena ovim istraživanjem.

Grafikon 37.

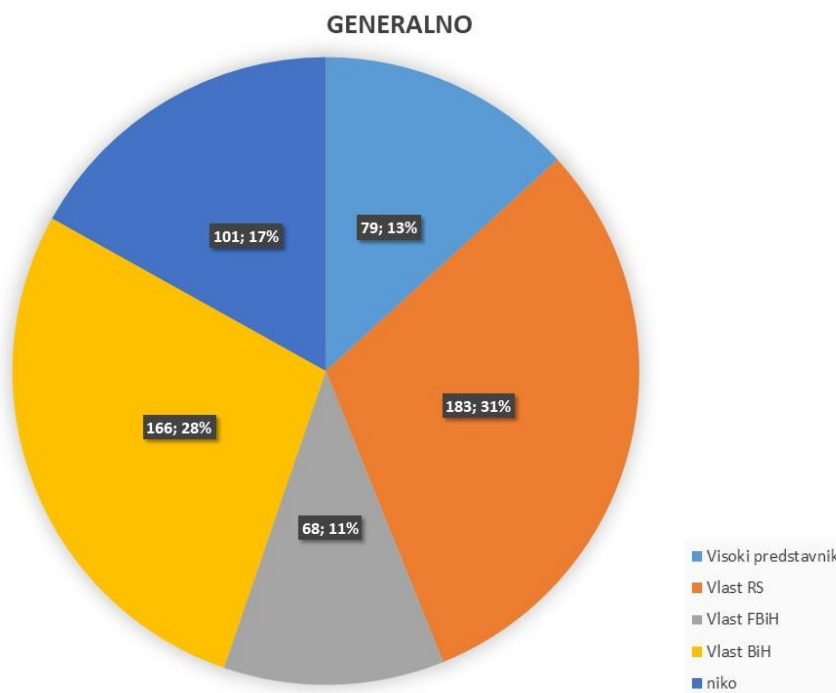
I u ovom pitanju uviđamo ujednačene odgovore ispitanika oba pola. Postoje male razlike kada su u pitanju entitetske vlasti kao zaštitinici Dejton. Dvostruko više djevojaka (12 odsto) nego mladića (šest odsto) smatra da je Federacija BiH najveći čuvar Sporazuma, dok 12 odsto muškaraca smatra da je Republika Srpska zaštitnik Dejtona, a isti odgovor dalo je i šest odsto ispitanika ženskog pola.

2. 8. Ko krši dogovore

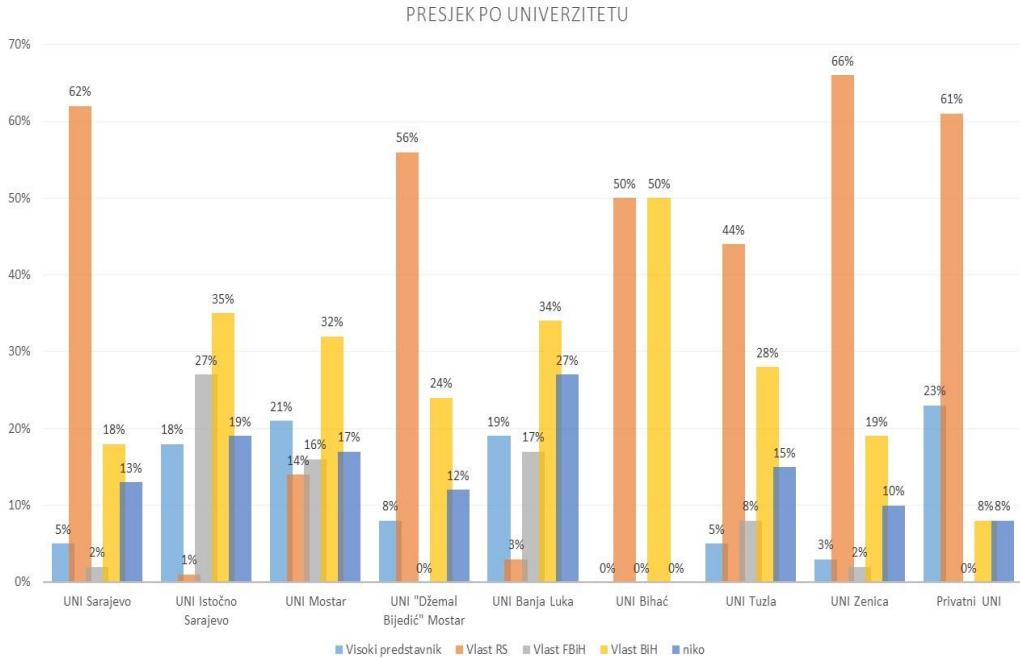
Kao dodatak prethodnom pitanja, sa suprotnom odrednicom, pred ispitanicima su se našli isti ponuđeni odgovori. Ko najviše ugrožava i krši Dejtonski sporazum. Ispitanicima je ponuđeno da izaberu između viskog predstavnika, vlasti državnog i entitetskih nivoa. Kao i u prethodnom pitanju, ispitanici su mogli i da izaberi opciju “niko”. Iako su odgovori mahom procentualno ujednačeni, nešto veći procenat odgovora odnosi se na vlast Republike Srpske, kao i na nivou države. Ovako šaroliki i ujednačeni rezultati

nam sugerišu kako prema mišljenju studenata svi više ili manje krše odredbe Sporazuma i da svi snose odgovornost.

Grafikon 38.

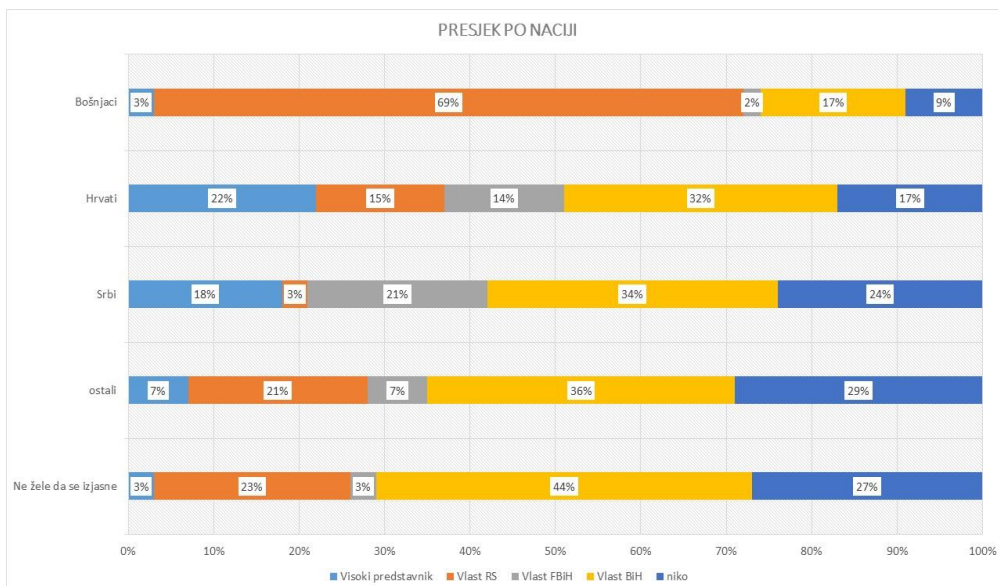

Analizirajući odgovore kroz kriterijum univerziteta na kojem ispitanici studiraju, dobili smo dijametralno suprotne odgovore. Ispitanici u Banjoj Luci i Istočnom Sarajevu ubijeđeni su kako je državna vlast ta koja najviše krši Dejtonski sporazum. S ovom konstatacijom ne slažu se ispitanici u Sarajevu, Zenici i Tuzli koji smatraju kako je glavni krivac vlast Republike Srpske. U Mostaru, očekivano, nailazimo na podjeljena mišljenja. Na Sveučilištu u Mostaru preovladava mišljenje koje možemo vidjeti i na univerzitetima u Republici Srpskoj, dok su se ispitanici sa Univerziteta Džemal Bijedić izjasnili gotovo identično kao njihove kolege u Sarajevu. To ilustruje Grafikon 39.

Grafikon 39.

Više od dvije trećine ispitanika bošnjačke nacionalnosti smatra kako je vlast Republike Srpske ta koja krši Dejtonski sporazum. S druge strane, ovaj stav ne dijele studenti srpske nacionalnosti kod kojih preovladava adresiranje krivice vlasti na nivou BiH, a potom i Kancelarije visokog predstavnika, sa čime se saglašavaju i ispitanici hrvatske nacionalnosti. U ovim odgovorima ne nalazimo razliku u odnosu na standardna i opštepoznata javna mnjenja većinskog dijela sva tri konstitutivna naroda, medijske diskurse, pa i preovladavajuće stavove unutar takođe podijeljene akademske zajednice u BiH.

Grafikon 40.

Rezultati na osnovu kriterijuma pola i u ovom slučaju su prilično ujednačeni. Jedino odstupanje koje primjećujemo odnosi se na dvostruko veći broj ispitanika muškog pola koji visokog predstavnika vide kao instituciju koja najviše krši Dejtonski sporazum, dok je takav odgovor izabrano tek devet odsto studentica.

2. 9. Možemo li do Evrope

Bosna i Hercegovina potpisala je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj uniji 2008. godine. Početkom 2016. podnesen je zvanični zahtjev za članstvo, a nakon dobijanja svih odgovora na upitnike, Evropska komisija je dala pozitivno mišljenje u maju 2019. godine. Ipak, BiH smatra se državom koja uz djelimično priznato Kosovo najlošije stoji u procesu evropskih integracija te su obje zemlje jedine preostale sa Zapadnog Balkana koje još uvijek nisu stekle status kandidata. Osnovni kriterijumi za članstvo u Evropskoj uniji doneseni su u Kopenhagenu 1993. godine, a to su:

1. Politički – stabilnost institucija koje obezbjeđuju demokratiju, vladavinu prava, poštovanje ljudskih prava i manjina;

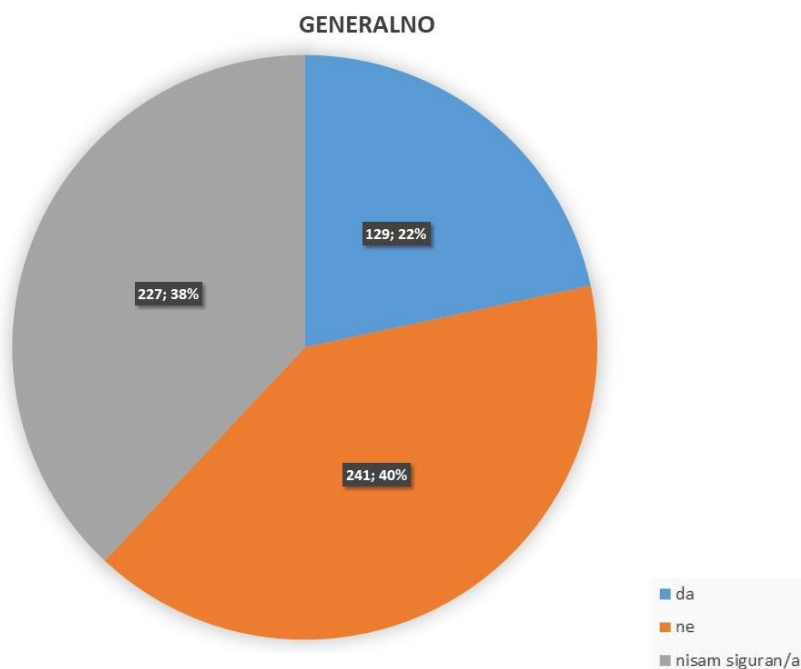
2. Ekonomski – postojanje funkcionalne tržišne privrede sposobne da se nosi sa konkurentskim pritiskom i tržišnim snagama unutar Unije;
3. Pravni – sposobnost preuzimanja obaveza članstva, uključujući prvirženost ciljevima političke, ekonomske i monetarne unije.

Madridski kriterijum zasniva se naprilagođavanju administrativne strukture.

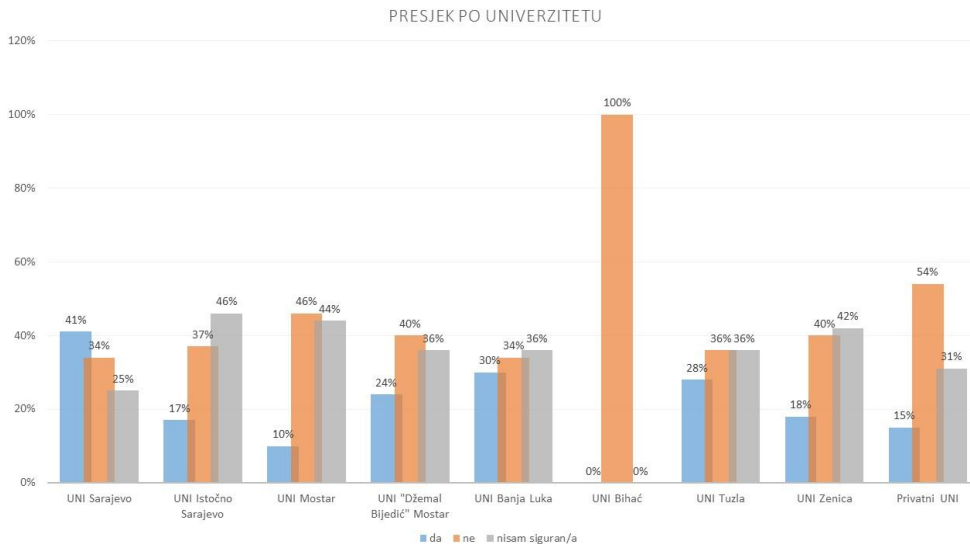
Mišljenje Evropske komisije naznačilo je da Ustav BiH sadrži etničke odredbe i one određene mjestom prebivališta koje nisu u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima zbog čega će biti neophodne reforme u skladu sa presudom Evropskog suda za ljudska prava u slučaju "Sejdić-Finci". Takođe, Evropska unija naglasila je i značaj procesa zatvaranja OHR-a. Kada je riječ o pravnim i administrativnim kriterijumima, potrebno je uložiti velike napore kako bi se osiguralo usklađivanje zakonodavstva s načelima reforme javne uprave, kao i njeno učinkovito provođenje. Mišljenje kod ekonomskih kriterijuma naglašava značaj stvaranja fleksibilnijeg tržišta rada i boljeg usklađivanje propisa finansijskog sektora sa međunarodnim standardima.

Pitali smo da li Bosna i Hercegovina može postati članica Evropske unije sa dejtonskim ustavom? Iako je u BiH tradicionalno prisutan pozitivan stav o pridruživanju EU, dosta je manji broj onih koji smatraju da će do toga i doći ukoliko se ne naprave korjenite promjene počevši od promjena u klauzulama Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH. Samo 22 odsto ispitane studentske populacije vjeruje kako Dejtonski sporazum nije prepreka evropskom putu BiH, a duplo je veći procenat onih koji su dali suprotan odgovor. Čak 38 odsto ispitanih nije sigurno kada su u pitanju evropske integracije BiH, uzevši u obzir kompleksnost kriterijuma koje nameće EU, ovako visok procenat neopredjeljenih nas nije začudio, s obzirom na to da velika većina vjerovatno nije upoznata sa procedurama za članstvo.

Grafikon 41.

Negativan stav po ovom pitanju izrazili su studenti svih univerziteta. Međutim, procenti blago variraju. Sarajevski studenti su najoptimističniji, njih 41 odsto smatra kako BiH može postati članica Evropske unije sa trenutnim ustavom koji je utemeljen u Dejtonskom sporazumu. Koliko je poznato, to nije stajalište koje afirmišu politički i intelektualni krugovi u Sarajevu. Najnegativnije mišljenje po ovom pitanju imaju studenti Sveučilišta u Mostaru od kojih svega deset odsto smatra da evropska budućnost za BiH postoji u dejtonskim okvirima, a nedaleko iza njih se nalaze Istočno Sarajevo i Zenica sa 17, odnosno 18 odsto. Na svakom univerzitetu veliki je broj onih koji su nesigurni kada je ova tema u pitanju, pa nisu željeli ili nisu znali kako da se izjasne.

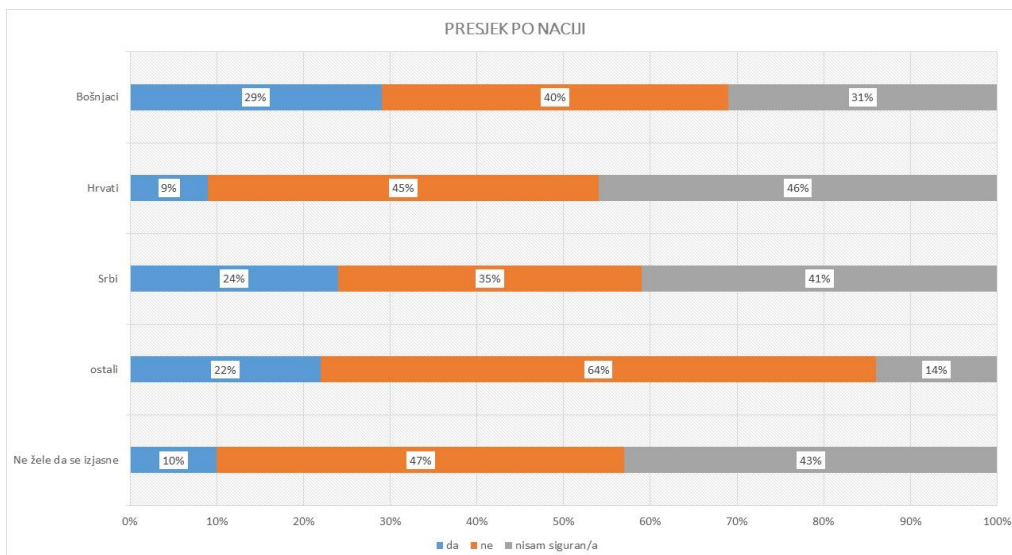
Grafikon 42.

Skepticizam prema evropskom putu BiH sa aktuelnim dejtonskim ustavom za mnoge će biti iznenađenje, jer se u političkoj sferi rezonuje kako ovaj ugovor nije i ne bi smio da bude prepreka evropskim integracijama. Pogotovo u Republici Srpskoj dominira ovakav stav. Međutim, prema našem istraživanju pripadnici mlade generacije svih konstitutivnih naroda misle da BiH nema velike šanse da postane članica zajednice evropskih država bez promjena unutrašnjeg uređenja i ustavnopravnog poretka. Čak 40,4 odsto ispitanika se slaže sa ovakvim stavom, dok njih dvostruko manje vidi BiH kao članicu Evropske unije sa postojećim ustavno-pravnim aktima. Takođe, 38 odsto ispitanika izrazilo je nedovoljno razvijeno mišljenje po ovom pitanju i ostali suzdržani.

Ono što se razlikuje jeste stepen skepticizma između nacionalnih grupa. Tako ispitanici hrvatske nacionalnosti imaju najveće sumnje u evropsku budućnost BiH u okviru Dejtonskog sporazuma. Samo njih devet odsto dalo je potvrđan odgovor ističući kako je članstvo u Evropskoj uniji moguće i sa dejtonskim ustavom. Dok je jedna polovina ostatka ispitanika hrvatske nacionalnosti bila suzdržana po ovom pitanju, druga je bila protiv. Ispitanici srpske nacionalnosti su imali za nijansu optimističniji stav, njih 24 odsto smatra kako dejtonski ustav nije prepreka članstvu u EU, 41 odsto ispitanih nije bio siguran, a njih 35 odsto smatra kako dejtonsko uređenje i EU ne idu

ruku pod ruku. Nešto optimističniji stav možemo uočiti kod ispitanika bošnjačke nacionalnosti, 29 odsto njih odgovorilo je potvrdno na postavljeno pitanje, dok je 31 odsto ostalo suzdržano, a 40 odsto istaklo mišljenje kako evropska budućnost nije moguća u dejtonskim okvirima.

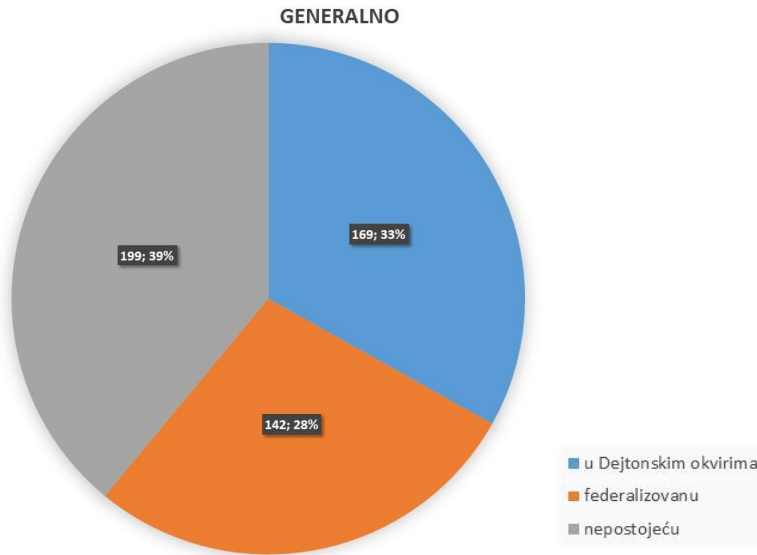
Grafikon 43.

Velike razlike uočljive su u mišljenjima ispitanika diferenciranih na polove. Polovina studentkinja nema formirano mišljenje po ovom pitanju, dok tek svaki peti student bira takav odgovor. Takođe, dok 53 odsto ispitanika muškog pola vjeruje kako članstvo u Evropskoj uniji nije izvjesno ukoliko ne dođe do promjene Dejtonskog sporazuma, tek svaka treća studentkinja (32 odsto) dijeli isto mišljenje.

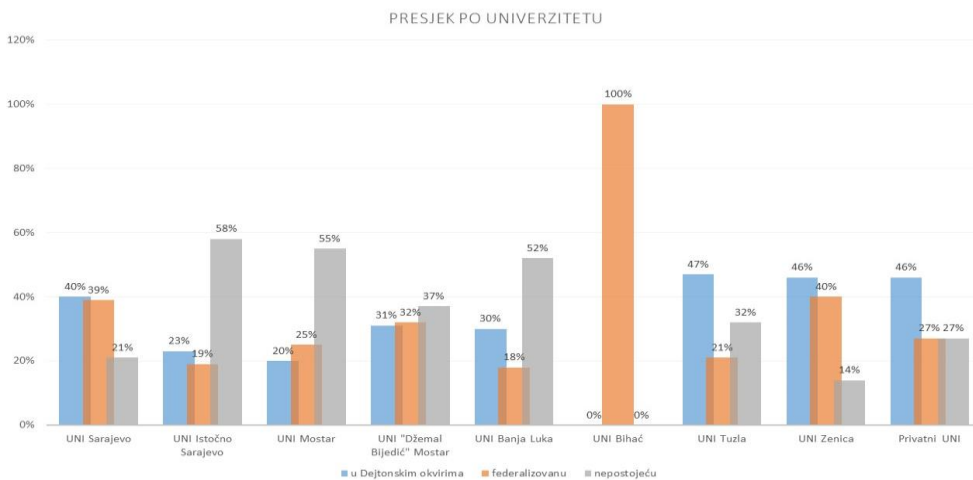
Na kraju smo postavili pitanje kakvu Bosnu i Hercegovinu vidite za narednih 25 godina? Prvih 25 godina nije dobilo visoku ocjenu, zapravo preovladava mišljenje kako je u mnogim aspektima dejtonska BiH podbacila. S ovom hipotezom slaže se i većina ispitanika koja je učestvovala u istraživanju. Otuda i loša slika o budućnosti. Svaki treći ispitanik ne vidi postojanje državne zajednice BiH za 25 godina, nešto ispod 30 odsto smatra kako će opstati u dejtonskim okvirima, dok je svaki peti ispitanik vjeruje u federalizovanu državu, drugačijeg oblika od današnjeg.

Grafikon 44.

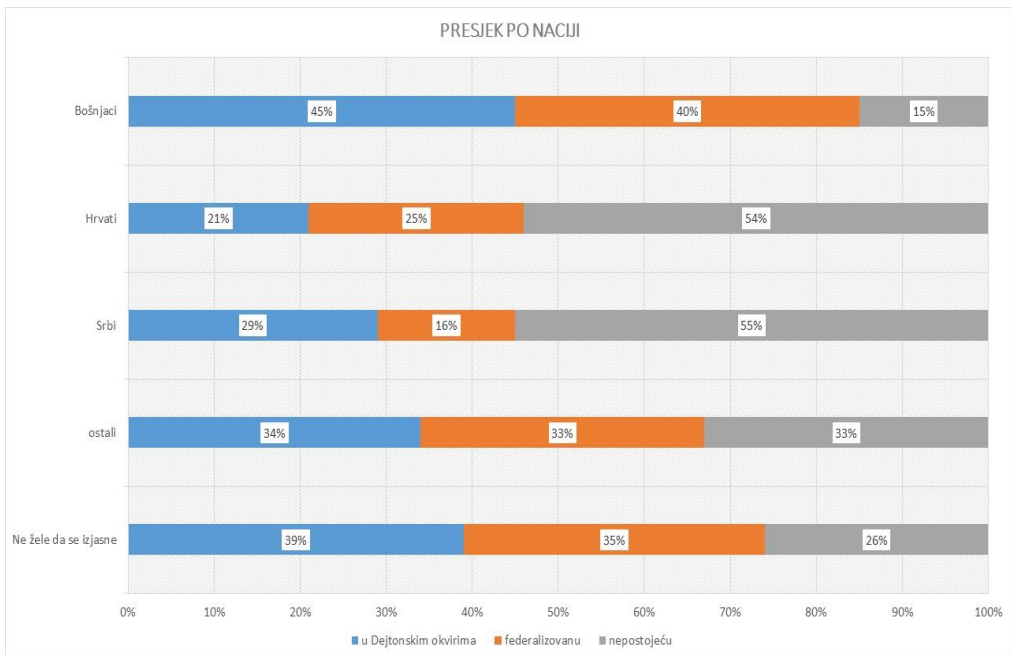
U Banjoj Luci, Istočnom Sarajevu i Mostaru više je studenata koji ne vidi Bosnu i Hercegovinu u budućnosti uopšte, pa tek onda u okvirima Dejtonskog spotazuma. Nešto optimističniji pogled na budućnost zabilježen je na univerzitetima u Sarajevu, Tuzli i Zenici s tim da ispitanici potonja dva grada više vjeruju u status quo u odnosu na federalizaciju države, dok je u Sarajevu oba odgovora izabrao podjednak broj ispitanika, 40 naspram 39 odsto u korist dejtonske BiH.

Grafikon 44.

Natpolovičan je broj ispitanika srpske i hrvatske nacionalnosti koji BiH ne vide za 25 godina, ali i kod studenata bošnjačke nacionalnosti taj procenat iznosi nezanemarljivih 15 odsto. Ovako suprotna mišljenja tri nacionalne grupe umnogome oslikava opštu atmosferu u državi u kojoj gotovo dvije trećine stanovništva ne vidi njenu budućnost ili ne želi da bude dio iste. Rezultat je to koji govori o liderima ove zemlje i naroda, njihovim skromnim dometima, kratkovidosti. Posljedica je to konstatnog podgrijavanja sukoba koji možda donose nekakvu privremenu i partikularnu korist na izborima, ali dugoročno uzrokuje porazne efekte po javno mnjenje.

Grafikon 45.

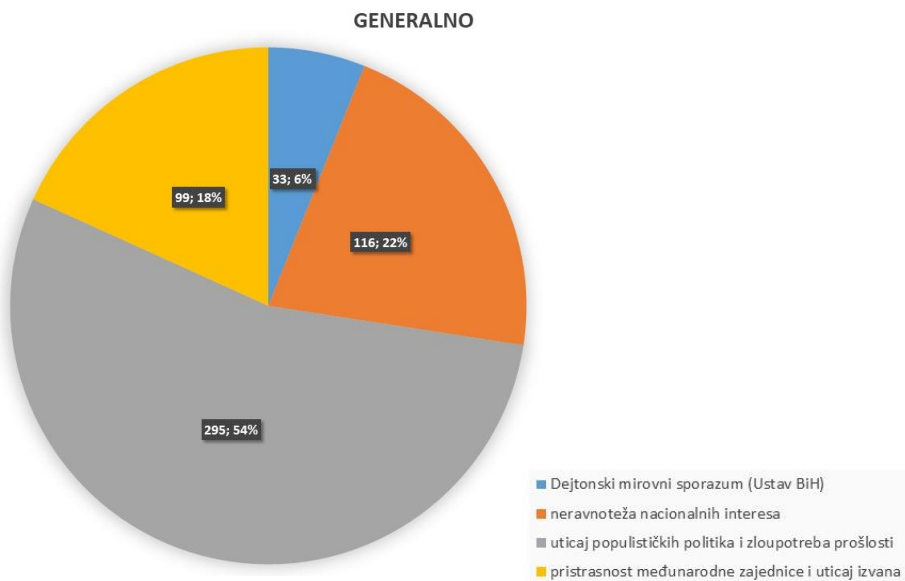
Gotovo jednak broj muških i ženskih ispitanika BiH ne vidi za narednih 25 godina. Budućnost državne zajednice u dejtonskom okviru ipak vidi 37 odsto studentkinja i 28 odsto studenata. Drugi najpopularniji odgovor kod ispitanika muškog pola je da će BiH postati federalizovana u narednom periodu, što smatra 32 odsto studenata i 25 odsto studentkinja. Dodajmo da rezultati pokazuju da su studentkinje sklonije traženju kompromisa, ali i da priznaju veću apolitičnost od svojih kolega.

2.10. Spisak naših problema

Bosna i Hercegovina je država sa naizgled beskrajnim brojem problema i izazova pred sobom. Krvava istorija, izrazito složen politički sistem, nedovoljno jaka volja političkih lidera za rad u opštu korist, demagogija i nezaposlenost samo su neki od razloga zbog kojih građani u BiH žive lošije u odnosu na stanovnike većine ostalih država Evrope. Pored teške ekonomske situacije, dodatne komplikacije nastaju konstantnim političkim krizama koje guše napredak zemlje. Ovoga su svjesni i gotovo svi ispitanici te smo na ovo pitanje dobili najveći broj odgovora u slobodnoj formi gdje su studenti navodili probleme od neusklađenosti zakona, odliva mozgova, korupcije do neodgovornosti samih stanovnika.

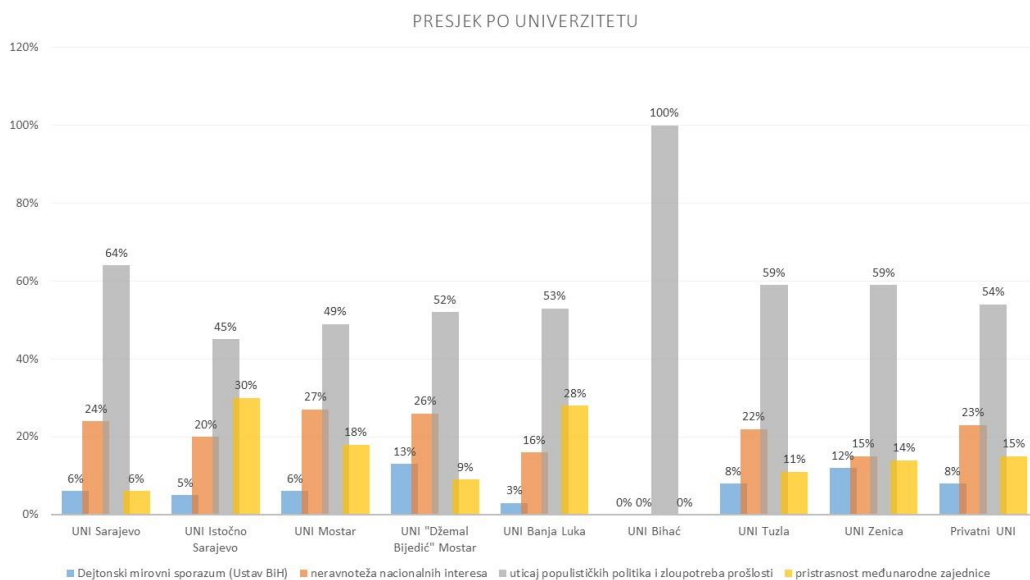
Ono u čemu su ispitanici saglasni pa tako nema osjetnih varijacija među nacionalnim grupama jesu pitanja najvećih problema sa kojima se suočava BiH. Polovina ispitanih smatra kako su populističke elite te koje zloupotrebljavaju prošlost, svaki peti ispitanik ističe da je to neravnoteža nacionalnih interesa, a kao treći najznačajniji problem nameće se pristrasnost međunarodne zajednice, odnosno spoljni uticaji na BiH.

Grafikon 46.

Spisak najvećih problema BiH predstavlja još jedno pitanje unutar koga možemo vidjeti veliki stepen saglasnosti među studentima svih univerziteta. Da su političke elite i zloupotreba vlasti korijen gotovo svih ostalih problema, složila se većina studenata od Banje Luke do Mostara. Razlike postoje kod identifikovanja drugog najznačajnijeg problema, pa tako studenti u Istočnom Sarajevu i Banjoj Luci prepoznaju pristrasnost međunarodne zajednice kao jedan od najvećih problema koji koči pomirenje i napredak BiH. U Sarajevu, Mostaru, Zenici i Tuzli se kao drugi najznačajniji problem ističe neravnoteža nacionalnih interesa.

Grafikon 47.

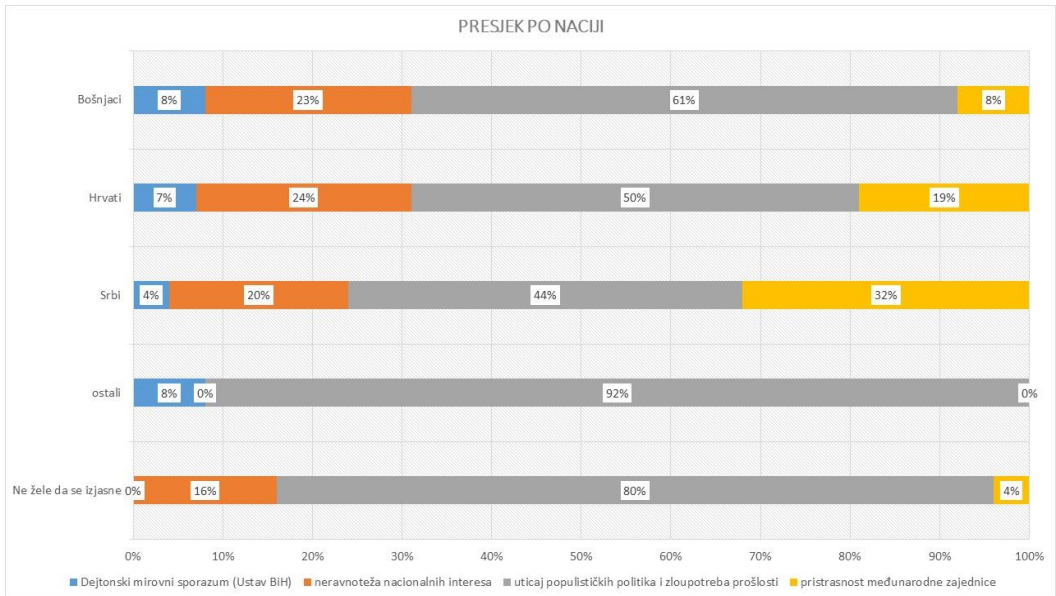

Kada sagledamo odgovore studenata sortirane po njihovom nacionalnom opredjeljenju, možemo uočiti razlike u izboru odgovora drugog najvećeg problema u BiH. S tim da je uticaj populističkih politika i zloupotreba prošlosti najveći problem složile su se studenti sve tri nacionalne grupe. Međutim, kada je riječ o pitanju pristrasnosti međunarodne zajednice i uticaju spolja, možemo vidjeti potpuno suprotno mišljenje ispitanika bošnjačke nacionalnosti s jedne strane te ispitanika hrvatske i srpske nacionalnosti sa druge strane. Da je ovo jedan od problema Bosne i

Hercegovine smatra osam odsto ispitanika bošnjačke nacionalnosti, dok je odgovor na isto pitanje dalo čak 32 odsto ispitanika srpske i 19 odsto hrvatske nacionalnosti.

Međutim, da je neravnoteža nacionalnih interesa ozbiljan problem jednako je prepoznato kod svih nacionalnih grupa, odnosno 23 odsto ispitanika bošnjačke nacionalnosti izabralo ovaj odgovor, 24 odsto ispitanika hrvatske i 20 odsto ispitanika srpske nacionalnosti. Zanimljiv broj studenata smatra da je Dejtonski sporazum najveći problem u BiH.

Grafikon 48.

ZAKLJUČAK: Preskupa školarina

Vrijeme kada učesnici ovog istraživanja nisu bili rođeni (Dejton, 1995)

Bosna i Hercegovina 21. novembra 2020. godine proslavlja 25. rođendan kao specifično uređena država čiji temelji su nastali na međunarodnoj mirovnoj konferenciji na kojoj je, između ostalog, donesen i njen ustav. Iako na “staklenim nogama”, BiH živi već četvrt vijeka čime je postala dugovječnija od mnogih država stvaranih kroz istoriju na ovom području.

Generacija koja je predvodila društvene procese krajem prošlog vijeka odredila je i oblikovala BiH kakvu danas poznajemo, druga generacija je njihove odluke primjenjivala u praksi u dvije decenije i kusur poslije, dok se u narednim godinama očekuje da na scenu stupi treća generacija koja bi trebala da odredi budućnost države.

Na čelu ove generacije rođene poslije 1995. godine trebalo bi da se nalaze danas mladi ljudi, studenti kojih je iz godine u godinu, kao i stanovnika, sve manje i manje. Statistike pokazuju kako je preko pola miliona ljudi napustilo BiH samo u posljednjih pet godina, po BDP-u država je među posljednjima u Evropi, a politički sistem izrazito je složen, skup i neefikasan. Generacija koja

dolazi u odnosu na svoje prethodnike trebalo bi da uživa prednostima mira, mogućnostima putovanja, digitalnoj povezanosti, širini pogleda i kontakata sa svijetom, širokim horizontom informisanja i mogućnosti obrazovanja. Generaciji kojoj pripadaju i autori ovog istraživanja internet je prvi prozor i korak u svijet, primarni izvor prikupljanja informacija, a kada je riječ o političkom životu šezdeset odsto studenata u BiH zainteresovano je za oblast u kojoj se definiše njihova sudbina. Mladi ljudi danas, sudeći prema našem istraživanju, razlikuju se u odnosu na svoje prethodnike i po autoritetima kojima ukazuju povjerenje. Studentima BiH akademski krugovi predstavljaju najrelevantnije izvore informacija, dok vjerske ustanove i medije uzimaju sa određenom rezervom. Studenti ove generacije odbijaju da svijet sagledavaju kroz prizmu predrasuda i stereotipa, izjašnjavaju se kritički, ponašaju otvoreno, razvijaju naviku da dovode u pitanje stvari i događaje oko sebe.

Izazov vremena ovu generaciju učinio je drugačijom u odnosu na prethodne. Svjetski trendovi, okruženje i digitalno doba motivacija su ovoj ciljnoj grupi na samostalnu borbu, individualno pozicioniranje, ali opet u određenoj mjeri uz poštovanje autoriteta kao tradicionalne karakteristike ovog područja. Ono što oslikava u potpunosti treću generaciju, djecu dejtonske BiH jeste nezadovoljstvo političkim stanjem u državi. Shodno tome, naviknuti su na niska ili nikakva očekivanja od države, svjesni da svojim radom i sposobnostima moraju da se nametnu na tržištu kako bi se ostvarili u državi, ključni problem im predstavlja to što zahtjevi za slijepom pokornošću imaju prednost nad stručnom osposobljenošću i inovativnošću, a partijska knjižica veću težinu od univerzitetske diplome. Nezadovoljstvo životom na koji u najvećoj mjeri utiče nefunkcionalan i korumpiran politički sistem učinilo je ovu generaciju ne samo apolitičnom, što je mahom odlika razvijenih i konsolidovanih društava, nego i apatičnom. Skoro 30 odsto studenata u BiH ističe kako ih politika ne zanima, a preko polovine studenata treće generacije ističe kako je izlazak na izbore, koji se u BiH održavaju na svake četiri, odnosno dvije godine (lokalni i opšti), vrhunac njihovog političkog aktivizma, a tek nešto više od desetine njih kroz političko organizovanje nastoji djelovati na društvo.

Ipak, ako već trebaju da biraju, ova generacija navodi kako su program i ideologije partija ono što ih najviše zanima. Uprkos prisutnoj apatiji, u mjeri iznad prosjeka odazivaju se na izborni dan koji vide kao način da svojim glasom utiču na promjene. Ipak, dobar dio je onih kod kojih je nivo apatije

toliko visok da odbijaju izaći na izbore uvjereni kako su izborni rezultati unaprijed poznati, a često i namješteni. Takođe, pripadnici generacije sa studentskim statusom nalaze se u nedoumici kome ukazati podršku uprkos opštem nezadovoljstvu stanjem u državi, što ukazuje na nepostojanje političkih opcija koje bi pokrenule nadolazeću generaciju. Ukrštajući određena stajališta mladih zaključujemo prilično kontradiktornosti, dezorijentisanosti, pa i dozu konformizma, ali umjesto osuđivanja studentske populacije, trebalo bi razumijeti kako su i zbog čega dovedeni u takvo stanje svijesti.

Opšte nezadovoljstvo državom očitava se i na studentske komentare o njenim temeljima postavljenim u Dejtonu 1995. godine. Smatraju kako je takvo uređenje Bosne i Hercegovine ili načelno loše ili pak predmet zloupotreba od strane političkih elita. Iako više od polovine studenata nikada nije pročitao Dejtonski mirovni sporazum, svjesni su kako je on donesen da bi okončao rat i misle da mu je potrebna revizija. Takođe, uvjereni su kako nije ispunio očekivanja u prethodnih četvrt vijeka i u znatnoj mjeri suprotstavljaju se aktuelnim i zvaničnim politikama nosilaca vlasti. Iako su socijalizovani u državi s aktuelnim simbolima, zastava, grb i himna BiH ovoj generaciji ne predstavljaju obiljelježa značajne identifikacije. Međutim, mlada generacija je mišljenja da datum donošenja Dejtonskog mirovnog sporazuma, 21. novembar, može i treba biti državni praznik, odnosno tačka okupljanja a ne novih sukoba i podjela. Zaključujemo da našim ispitanicima nije preokupacija da se iscrpljuju osvrtnjem unazad, a očigledna je i određena spremnost da prevazilaze naslijeđene probleme i kreiraju nešto novo, premda iz dijela njihovih odgovora kao da demantuju sami sebe, ne iskazuju mnogo optimizma u pogledu opstanka države i kao da se iza njihovih odgovora o preispitivanju ustavnog aranžmana i političko-pravnog okvira ne nalaze istovjetne misli o pravcima promjena, revizija i sl.

Studenti ne vide političke faktore kao istaknute zaštitnike ustavnog poretka, a krivicu za narušavanje istog ravnomjerno dijele na različite nivoe vlasti i predstavnike međunarodne zajednice. Sa dejtonskim ustavom smatraju kako nije izvjestan put u Evropsku uniju, a svaki treći student ne vidi Bosnu i Hercegovinu kao postojeću državu za narednih 25 godina, dok je druga trećina vidi u istom okviru, a svaki pet student bi da je vidi kao reformisanu državu na federalnim principima. Ipak, ova ciljna grupa složna je da su populističke politike i zloupotreba vlasti od strane vlasti najveći problem

države uz pristrasnost stranog faktora, što je mišljenje koje preovladava i među njihovim starijim sunarodnicima. Dejtonski sporazum ne smatraju najvećim problemom BiH, iako ga ne smatraju "svetim pismom".

Možda bi s obzirom na pretpostavljeno obrazovanje i razvijenu samosvijest generacija akademske omladine morala da djeluje ujedinjeno, složno i odlučno, ali ne smijemo zaboraviti da su upravo oni rođeni i socijalizovani u državi podijeljenih političkih narativa, istorijskog sjećanja, nacionalnih ideala, stvarnih i konstruisanih sukoba na vjerskoj osnovi. To što rezultati istraživanja ukazuju npr. da se studenti srpske i hrvatske nacionalnosti, za razliku od studenata bošnjačke nacionalnosti, ne identifikuju sa državnim simbolima i ne vide BiH kao stabilnu državu ili dovode u sumnju njeno postojanje u narednih 25 godina, vjerodostojan je odraz atmosfere koja godinama preovladava u njihovom okruženju. Ovako izdijeljeni stavovi po nacionalnoj osnovi, na sreću nisu ilustrovani i međusobnim poricanjem, neprihvatanjem, segregacijom, pogotovo ne etničkom mržnjom. Na vidjelu su prije svega razlike zbog političkih prirode, a ne vjerska i kulturna netrpeljivost. Da bi se komplementarna atmosfera popravljala potrebno je nastaviti i unaprijediti dijalog i saradnju među studentima, organizovati zajedničke projekte, razmjenjivati mišljenja i iskustva, podsticati slobodnom i kritičku debatu o različitim temama.

Naše istraživanje možda ne može mnogo optimizma da ponudi čitaocima koji su očekivali da budućnost izgleda ružičastom više nego što za to ima realnog osnova, ali svakako može istraživačima da omogući potpuniji uvid u stajališta ove generacije, po čijoj ocjeni Dejton nije položio ispit, a Bosna i Hercegovina tek treba da pokaže koliko zna i može.

O autorima

Aleksandra Jovandić rođena je u Banjoj Luci 16.09.1998. godine. Student četvrte godine politikologije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci. Pored studija bavi se volonterskim radom u nevladinom sektoru gdje svojim zalaganjem pokušava doprinijeti većoj uključenosti mladih u društvenim i političkim procesima. Učestvovala je na mnogobrojnim konferencijama, seminarima i edukativnim programima kako u BiH tako i u inostranstvu. Uža oblast interesovanja joj je politička teorija. U Atlanskoj inicijativi angažovana je kao edukator na projektu koji za cilj ima ublažavanje posljedica recipročne radikalizacije.

Marko Lončar rođen je 1998. godine u Tesliću. Student je završne godine Fakulteta političkih nauka u Banjoj Luci na odsjeku politikologija. Aktivan je u nevladinom sektoru te, pored ostalog, osnivač i predsjednik Omladinskog kluba Teslić. Autor je dva objavljena naučna rada te nekolicine autorskih tekstova na različitim domaćim i regionalnim medijima. Učesnik velikog broja konferencija kako u zemlji tako i u inostranstvu. Osvajač debatnih i besjedničkih priznanja.

Đorđe Dujković rođen je u Doboju 1998. godine. Student Fakulteta političkih nauka na Univerzitetu u Banjoj Luci. Pored formalnog obrazovanja, pokazuje i želju za uspjehom u neformalnom, posvećujući rad u domenu nevladinog sektora, od kojih je i angažman u Rotarak Klubu Doboj. Učesnik je velikog broja projekata, konferencija i okruglih stolova koji su imali za cilj unapređenje položaja mladih u BiH. Nastavak svog obrazovanja planira usmjeriti prema oblasti međunarodnih odnosa.

